

ՄԻՋԻՆ

ՓՈՔՐ ԵՎ

ՄԻՋԻՆ

ՉԵՌՆԱՐԿԱՏԻՐՈՒԹՅԱՆ

ՈԼՈՐՏԸ

ՀԱՅԱՍՏԱՆՈՒՄ

2004
2005

Մշակվել և տպագրվել է
ԵԱՀԿ երևանյան գրասենյակի աջակցությամբ:

ՏԵՂԵԿԱԳԻՐ

ՓՈՔՐ ԵՎ ՄԻՋԻՆ

ՁԵՌՆԱՐԿԱՏԻՐՈՒԹՅԱՆ ՈԼՈՐՏԸ

ՀԱՅԱՍՏԱՆՈՒՄ

2004-2005 ԹԹ

ԵՐԿՐՈՐԳ ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

Երևան 2006

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

ՆԱԽԱԲԱՆ	3
ՄԱՍ 1.	
Փոքր և միջին ձեռնարկատիրության բնութագիրը Հայաստանում	5
ՓՄՁ սուբյեկտների դասակարգման չափորոշիչները	5
Ձեռնարկատիրական գործունեություն սկսելու հետ կապված օրենսդրական հարցերը	6
Ընկերությունների գրանցման կազմակերպարավական տեսակները	9
Ձեռնարկատիրական գործունեության լիցենզավորումը	14
Հարկային համակարգը ՓՄՁ սուբյեկտների համար	18
ՄԱՍ 2.	
Հայաստանում փոքր և միջին ձեռնարկատիրության ոլորտը ներկայացնող ցուցանիշներ	27
Համախառն ներքին արդյունք	27
Կազմակերպությունների քանակ	31
Զբաղվածություն	37
Արտաքին առևտուր	40
Օտարերկրյա ներդրումներ	43
Հարկեր	46
ՓՄՁ զարգացման ինդեքս	49
ՄԱՍ 3.	
Փոքր և միջին ձեռնարկատիրության ոլորտի համեմատական վերլուծություն	51

Նախաբան

Ժամանակակից աշխարհում փոքր և միջին ձեռնարկատիրության (ՓՄՁ) զարգացման անհրաժեշտությունն ազգային տնտեսությունների վերակառուցման և զարգացման գլխավոր հրամայականներից է: Այն երկրում շուկայական հարաբերությունների արմատավորման և տնտեսական զարգացման ու առաջընթացի հիմնական գրավականն է: ՓՄՁ զարգացումը կենսական անհրաժեշտություն է շուկայական տնտեսությանն անցման շրջանում գտնվող և/կամ զարգացող երկրների համար, քանի որ այն նպաստում է ուժեղ և դինամիկ մասնավոր հատվածի ձևավորմանը և հնարավորություն է տալիս կարճ ժամանակամիջոցում ապահովել տնտեսական աճ՝ միաժամանակ մեղմացնելով անցումային փուլին բնորոշ անցանկալի երևույթները: ՓՄՁ զարգացումը նպաստում է անկախ ու ինքնաբավ ձեռնարկատերերի խավի և նոր աշխատատեղերի ստեղծմանը, ներքին շուկայի ծավալների ընդլայնմանը, արտաքին շուկաներում տեղական ապրանքների/ծառայությունների մրցունակության բարձրացմանը և արտահանման ծավալների ավելացմանը, ինչպես նաև պարապուրդի մատնված արտադրական հզորությունների արդյունավետ օգտագործմանն ու երկրում քաղաքական, սոցիալական և տնտեսական կայունության ապահովմանը:

Տեղեկագրում ներկայացված են ՀՀ-ում ՓՄՁ սուբյեկտների դասակարգման չափորոշիչները, վերլուծված են ձեռնարկատիրական գործունեություն սկսելու հետ կապված օրենսդրական հարցերը, ընկերությունների գրանցման կազմակերպարարական տեսակները, լիցենզավորումը և հարկային համակարգը ՓՄՁ սուբյեկտների համար, այսինքն ՀՀ տնտեսական միջավայրը բնութագրող այն բաղադրիչները, որոնք թույլ են տալիս ընդհանուր պատկերացում կազմել տնտեսական գործունեություն ծավալելու համար առաջացող հարցերի վերաբերյալ, ինչպես հայ, այնպես էլ՝ օտարերկրյա ձեռներեցների և ներդրողների համար ուլքեր ցանկանում են զբաղվել ձեռնարկատիրական գործունեությամբ ՀՀ-ում:

ՓՄՁ ոլորտի ազդեցությունը տնտեսության զարգացման վրա դժվար է գնահատել առանց առանձնացված և համապարփակ վիճակագրական վերլուծության: Նման վիճակագրական տեղեկատվության առկայությունը հնարավորություն կընձեռի ոչ միայն գնահատել ոլորտի դերը երկրի տնտեսական և

սոցիալական զարգացման գործում, այլ նաև հաշվի առնել այդ տվյալները ոլորտի զարգացման ու աջակցության ծրագրեր մշակելիս և իրականացնելիս:

Վերոնշյալ բացը լրացնելու նպատակով Հայաստանի ՓՄՁ ԶԱԿ-ի կողմից ԵԱՀԿ երևանյան գրասենյակի աջակցությամբ ՓՄՁ պետական աջակցության 2006 թվականի ծրագրի շրջանակներում նախաձեռնվել և մշակվել է «Փոքր և միջին ձեռնարկատիրության ոլորտը Հայաստանում 2004-2005թթ.» տեղեկագիրը, որը հանդիսանում է կարևոր քայլ Հայաստանում ՓՄՁ ոլորտի վերաբերյալ ամփոփ վիճակագրությունը միջազգային մեթոդաբանությանը համապատասխանեցնելու և համակարգված ներկայացնելու ուղղությամբ:

Տեղեկագրում իրականացված վերլուծություններն ու ներկայացված տեղեկատվությունը մասամբ հիմնված են առկա վիճակագրական տվյալների վրա և ներառում են ինչպես միջազգային պրակտիկայում ՓՄՁ ոլորտին առնչվող վիճակագրական ցուցանիշներ, որոնց հաշվարկման պրակտիկան մինչ այժմ չի կիրառվել Հայաստանում, այնպես էլ՝ արդեն իսկ առկա ցուցանիշների վերլուծության ներկայացումը: Բացի այդ, տեղեկագրում կարևոր տեղ է հատկացված Հայաստանի և մի շարք երկրների ՓՄՁ ոլորտը ներկայացնող ցուցանիշների համեմատությանը:

«Փոքր և միջին ձեռնարկատիրության ոլորտը Հայաստանում 2004-2005թթ.» տեղեկագիրը ներկայացնում է ոլորտի զարգացման դինամիկան և միտումները, ինչպես նաև հանդիսանում է ՓՄՁ սուբյեկտների գործունեության տարբեր ոլորտների վերաբերյալ վիճակագրական տեղեկատվության և ցուցանիշների կարևոր աղբյուր և վերլուծական նյութ:

Այս ձեռնարկը ՓՄՁ ոլորտի հիմնահարցերով զբաղվող պետական և մասնավոր կառույցներին, միջազգային կազմակերպություններին, գիտակրթական հաստատություններին, ինչպես նաև գործարար համայնքի ներկայացուցիչներին կապահովի Հայաստանում ՓՄՁ ոլորտի վերաբերյալ անհրաժեշտ, լիարժեք և անաչառ տեղեկատվությամբ:

ՄԱՍ 1

Փոքր և միջին ձեռնարկատիրության բնութագիրը Հայաստանում

ՓՄՁ սուբյեկտների դասակարգման չափորոշիչները

Հայաստանում ՓՄՁ սուբյեկտները դասակարգվում են ելնելով աշխատողների թվաքանակից՝ հիմք ընդունելով «Փոքր և միջին ձեռնարկատիրությանը պետական աջակցության մասին» ՀՀ օրենքը: ՓՄՁ սուբյեկտ են համարվում այն առևտրային կազմակերպությունները և անհատ ձեռնարկատերերը, որոնց աշխատողների միջին ցուցակային թվաքանակը համապատասխանում է աղյուսակ 1-ում ներկայացված չափորոշիչներին:

Ոլորտ	ՓՄՁ սուբյեկտներ		
	Գերփոքր (աշխատողների թվաքանակ / մարդ)	Փոքր (աշխատողների թվաքանակ / մարդ)	Միջին (աշխատողների թվաքանակ / մարդ)
Արդյունաբերության և նյութական արտադրության այլ ճյուղերում	5	50	100
Շինարարության և էներգետիկայի բնագավառում	5	25	50
Գիտության և կրթության բնագավառում	5	25	50
Տրանսպորտի, առևտրի և ծառայությունների բնագավառում	5	15	30

ՓՄՁ սուբյեկտներ են համարվում.

Միաժամանակ մի քանի ոլորտներում գործունեություն իրականացնող կազմակերպությունների որպես ՓՄՁ սուբյեկտ դասակարգվելը որոշվում է դրանց կողմից իրականացվող գործունեության հիմնական ոլորտի չափորոշիչներով:

ՓՄՁ սուբյեկտ չեն համարվում վարկային, ապահովագրական և ներդրումային կազմակերպությունները, գրավատները, արժեթղթերի շուկայի մասնագիտացված մասնակիցները, խաղատները և շահումով խաղերի կազմակերպման գործունեություն իրականացնող սուբյեկտները, ինչպես նաև դուստր և կախյալ տնտեսական ընկերությունները:

Համեմատության համար, Եվրամիության երկրներում 2005թ. հունվարի 1-ի

դրությամբ ձեռնարկությունը համարվում է միկրո, եթե աշխատողների միջին տարեկան թվաքանակը չի գերազանցում 10-ը, զուտ եկամուտը կամ ընդհանուր ակտիվները՝ 2 միլիոն եվրոն: Փոքր են համարվում այն ձեռնարկությունները, որոնք տարեկանում միջինն ունեն ոչ ավելի քան 50 աշխատող, տարեկան զուտ եկամուտը կամ ընդհանուր ակտիվները չեն գերազանցում 10 միլիոն եվրոն: Ձեռնարկությունը համարվում է միջին, եթե աշխատողների միջին տարեկան թվաքանակը չի անցնում 250-ը, զուտ եկամուտը՝ 50 միլիոն եվրոն, իսկ ընդհանուր ակտիվները՝ 43 միլիոնը: ՓՄՁ-ների համար որպես լրացուցիչ չափորոշիչ կիրառվում է նաև դրանց անկախությունը, ինչը գործնականում նշանակում է, որ բաժնետերերի ընդհանուր ժողովում ձայների կամ շահույթում չափաբաժնի 25%-ից ավելին չի պատկանում այլ խոչոր ընկերության¹:

Ամերիկայի Միացյալ Նահանգներում կիրառվող չափորոշիչները հետևյալն են. «Փոքր բիզնեսը» ձեռնարկություններ են, որոնք անկախ տնօրինվում ու կառավարվում են, չեն զբաղեցնում գերիշխող դիրք շուկայում և ունեն ոչ ավելի քան 500 աշխատող:

Ձեռնարկատիրական գործունեություն սկսելու հետ կապված օրենսդրական հարցերը

Հայաստանի Հանրապետությունում ձեռնարկատիրական գործունեություն սկսելու նպատակով անհրաժեշտ է գրանցվել որպես առևտրային իրավաբանական անձ (ԻԱ) կամ անհատ ձեռնարկատեր (ԱՁ): Անօրինական ձեռնարկատիրությամբ զբաղվելու դեպքում ՀՀ վարչական իրավախախտումների օրենսգրքով նախատեսված է տույժ ամսական նվազագույն աշխատավարձի տասնհինգից երեսնապատիկի չափով (հոդված 169), ինչպես նաև «Հարկերի մասին» ՀՀ օրենքով սահմանված է տույժ անօրինական ձեռնարկատիրության արդյունքում ստացված համախառն եկամուտի կեսի չափով (հոդված 26):

ԱՁ գրանցման գործընթացը սկսելու համար անհրաժեշտ է որևէ բանկում վճարել 3000 դրամ պետական տուրք համապատասխան հաշվեհամարին:

¹2003 թ. մայիսի 6-ին Եվրոպական խորհրդի կողմից ընդունված դիրեկտիվ 2003/361/EC:

Այնուհետև, պետք է լրացնել և ներկայացնել գրանցման դիմումը, որի ձևը տրամադրվում է ՀՀ արդարադատության մախարարության իրավաբանական անձանց պետական ռեգիստրի գործակալության (Պետական ռեգիստր) կողմից:

Պետական ռեգիստրը, քննարկելով դիմումը, կարող է մերժել կամ հաստատել գրանցումը: Մերժման դեպքում Պետական ռեգիստրը դիմելուց հետո մեկ աշխատանքային օրվա ընթացքում տրամադրում է գրավոր բացատրություն, իսկ հաստատման դեպքում որոշումն ընդունվում է երկու աշխատանքային օրվա ընթացքում, որից հետո տրամադրվում է գրանցման վկայականը:

ԻԱ գրանցման գործընթացը սկսելու նպատակով անհրաժեշտ է որևէ բանկում ընկերության անվանումը գրանցելու համար վճարել 5000 դրամ պետական տուրք, ինչպես նաև վճարել 12000 դրամ Պետական ռեգիստրում ընկերությունը գրանցելու համար՝ համապատասխան հաշվեհամարներով: Ընկերության անվանման գրանցումը կատարվում է Պետական ռեգիստրում: Անվանման գրանցման կամ մերժման մասին որոշումը կայացվում է 2 աշխատանքային օրվա ընթացքում: Այնուհետև, Պետական ռեգիստրից կարող եք վերցնել դիմումի ձևը, կանոնադրության նմուշը և իրավաբանական անձ հիմնադրելու մասին հիմնադրիների ժողովի արձանագրության նմուշը:

Օգտագործելով վերը բերված փաստաթղթերի օրինակելի ձևերը՝ անհրաժեշտ է անցկացնել հիմնադիրների ժողով, կայացնել իրավաբանական անձ հիմնադրելու մասին որոշում և կազմել նիստի արձանագրությունը, ինչպես նաև պետք է պատրաստել ընկերության հիմնադիր փաստաթուղթը՝ կանոնադրությունը: Բացի այդ պահանջվում է, որ ընկերությունը մինչև գրանցման գործընթացը ներկայացնի ՀՀ օրենքով սահմանված կապիտալի նվազագույն գումարի ներդրումը հավաստող փաստաթուղթ, որի չափը կախված է հիմնադրվող ընկերության տեսակից:

Ունենալով բոլոր նշված փաստաթղթերը՝ անհրաժեշտ է Պետական ռեգիստր ներկայացնել գրանցման դիմում, որից հետո առավելագույնը 5 աշխատանքային

օրվա ընթացքում պետք է տրվի ընկերության գրանցման վկայականը կամ գրանցումը մերժելու և դրա պատճառների վերաբերյալ գրավոր պատասխան:

Անկախ նրանից թե՛ գրանցվել է ընկերություն, թե՛ անհատ ձեռնարկատեր անհրաժեշտ է գրանցումից երեսուն օրվա ընթացքում հաշվառվել ՀՀ կառավարությանն առընթեր հարկային պետական ծառայությունում (Հարկային ծառայություն) և ՀՀ սոցիալական ապահովագրության պետական հիմնադրամում (Սոցապ):

Հարկային ծառայությունում հաշվառվելը ենթադրում է հարկ վճարողի հաշվառման համարի (ՀՎՀՀ) ստացում, որից հետո Սոցապում հաշվառվելու համար անհրաժեշտ է ներկայացնել Պետական Ռեգիստրի վկայականի պատճեն, կանոնադրության պատճեն և ՀՎՀՀ:

Ավարտելով վերը նկարագրված քայլերը՝ ԻԱ համար անհրաժեշտ է ստանալ կնիք, ինչը պարտադիր չէ ԱԶ համար, սակայն ցանկության դեպքում նրանք էլ կարող են ունենալ կնիք:

Եթե տնտեսական գործունեությունը լիցենզավորվող է, որը սահմանվում է «Լիցենզավորման մասին» ՀՀ օրենքի 43-րդ հոդվածով, ապա անհրաժեշտ է դիմել համապատասխան լիցենզավորող մարմնին լիցենզիայի ստացման համար:

Անկախ գրանցման համար ընտրված ձևից, արտահանման կամ ներմուծման գործարքներ իրականացնելու դեպքում անհրաժեշտ է գրանցվել նաև ՀՀ կառավարությանն առընթեր մաքսային պետական կոմիտեում (Մաքսային կոմիտե): Ներմուծվող կամ արտահանվող ապրանքների մաքսագերծումը կատարվում է այն տարածաշրջանային մաքսատանը, որտեղ կազմակերպությունը գրանցված է:

Հայաստանի Հանրապետությունում մասնավոր ընկերությունների իրավական հիմքերը սահմանված են ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքով (ընդունվել է 28.07.1998թ.-ին և ուժի մեջ մտել 01.01.1999թ.-ից): Իրավական և ընթացակարգային

նորմերն առավել հանգամայն սահմանված են հետևյալ առանցքային իրավական ակտերում.

- ☞ «Անհատ ձեռնարկատիրության մասին» ՀՀ օրենք (ուժի մեջ է 25.04.2001թ.),
- ☞ «Սահմանափակ պատասխանատվությամբ ընկերությունների մասին» ՀՀ օրենք (ուժի մեջ է 21.11.2001թ.),
- ☞ «Բաժնետիրական ընկերությունների մասին» ՀՀ օրենք (ուժի մեջ է 27.11.2001թ.),
- ☞ «Ընկերությունների ֆիրմային անվանումների մասին» ՀՀ օրենք (ուժի մեջ է 15.12.1999թ.),
- ☞ «Իրավաբանական անձանց պետական գրանցման մասին» ՀՀ օրենք (ընդունվել է 03.04.2001թ. և ուժի մեջ է 2002թ.),
- ☞ «ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի կիրարկման մասին» ՀՀ օրենք (ընդունվել է 17.07.1998թ. և ուժի մեջ է 01.01.1999թ.):

Ընկերությունների գրանցման կազմակերպչիրավական տեսակները

Համաձայն ՀՀ օրենսդրության ձեռնարկատիրական գործունեություն իրականացնելու համար ցանկացած քաղաքացի իրավունք ունի ստեղծել տնտեսական ընկերություններ կամ լինել դրանց մասնակից: Քաղաքացին իրավունք ունի նաև առանց ԻԱ կազմավորելու զբաղվել ձեռնարկատիրական գործունեությամբ, եթե գրանցվել է որպես ԱՁ:

ԱՁ-ը ֆիզիկական անձ է, որն իրավունք ունի առանց ԻԱ կազմավորելու, ինքնուրույն, իր անունից և իր ռիսկով իրականացնել ձեռնարկատիրական գործունեություն: ԱՁ-ն օժտված է լիակատար պատասխանատվությամբ, այսինքն իր պարտավորությունների համար պատասխանատու է իրեն պատկանող ամբողջ գույքով:

ԻԱ-ը կարելի է դիտարկել տարբեր տեսանկյուններից՝ հիմնվելով որոշակի չափանիշների վրա: Որպես այդպիսի չափանիշներ կարելի է դիտարկել իրավաբանական անձի գործունեության նպատակը, հիմնադիրների կազմը, մասնակիցների իրավունքների բնույթը:

ԻԱ՝ ըստ գործունեության նպատակի, կարող են լինել շահույթ ստանալու նպատակ հետապնդող կամ առևտրային և շահույթ ստանալու նպատակ չհետապնդող ու ստացված շահույթը մասնակիցների միջև չբաշխող կամ ոչ առևտրային կազմակերպություններ:

Առևտրային կազմակերպություն հանդիսացող ԻԱ կարող են ստեղծվել տնտեսական ընկերակցությունների և ընկերությունների ձևով: Տնտեսական ընկերակցություններ և ընկերություններ են համարվում իրենց հիմնադիրների (մասնակիցների) բաժնեմասերի բաժանված կանոնադրական (բաժնեհավաք) կապիտալ ունեցող առևտրային կազմակերպությունները: Մասնակիցների ավանդների հաշվին ստեղծված, ինչպես մաս տնտեսական ընկերակցության կամ ընկերության գործունեության ընթացքում արտադրված և ձեռքբերված գույքը նրան է պատկանում սեփականության իրավունքով: Տնտեսական ընկերակցությունները կարող են ստեղծվել լիակատար ընկերակցության կամ վստահության վրա հիմնված (կոմանդիտային) ընկերակցության ձևով: Տնտեսական ընկերությունները կարող են ստեղծվել սահմանափակ կամ լրացուցիչ պատասխանատվությամբ ընկերությունների և բաժնետիրական ընկերության ձևով:

Կոոպերատիվները, կախված իրենց գործունեության բնույթից, կարող են լինել շահույթ ստանալու նպատակ հետապնդող կամ նման նպատակ չհետապնդող կազմակերպություններ:

Տնտեսական ընկերակցություններն են.

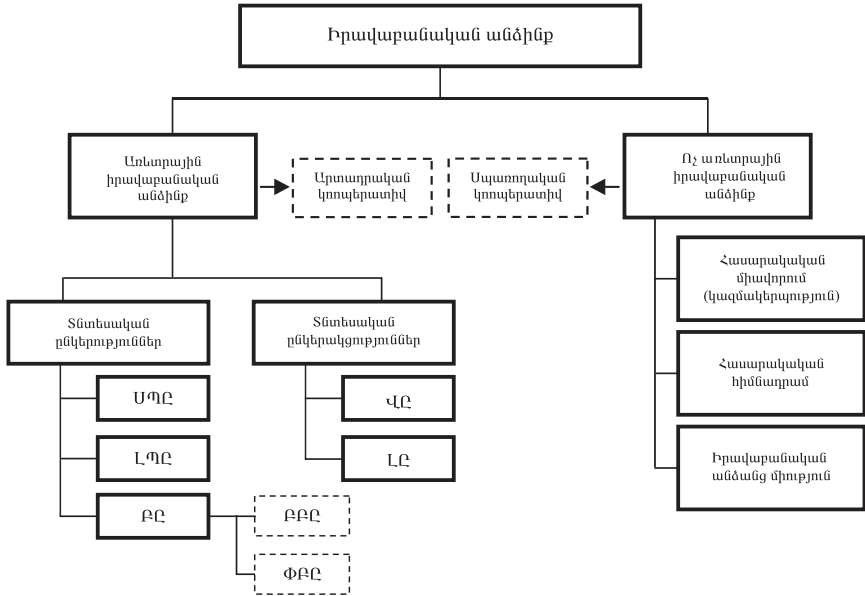
☞ Լիակատար ընկերակցության (ԼԸ) ստեղծման հիմքում ընկած է համատեղ գործունեություն իրականացնելու նպատակով մի քանի ֆիզիկական և իրավաբանական անձանց միավորվելու ցանկությունը, ընդ որում կապիտալները միավորելու և ինքնուրույն առևտրային կազմակերպություն ձևավորելու միջոցով, այսինքն ԼԸ-ի մասնակից կարող են լինել միայն ԱԶ-ները և/կամ առևտրային կազ-

մակերպությունները: Վերջիններս կարող են լինել միայն մեկ ԼԸ-ի մասնակից:

☞ Վստահության վրա հիմնված ընկերակցությունը (ՎԸ) ևս մի քանի անձանց և վերջիններիս կապիտալի միավորման տեսակ է: Այս տեսակ ընկերակցության մասնակիցները բաժանվում են երկու խմբի. լիակատար ընկերների և ավանդատուների: Առաջինները ձեռնարկատիրական գործունեություն են իրականացնում ընկերակցության անունից և լիակատար պատասխանատվություն են կրում ընկերակցության պարտավորությունների համար իրենց ողջ գույքով, այսինքն ընկերակցության այս խմբի մասնակիցների իրավական ռեժիմն ամբողջությամբ համապատասխանում է լիակատար ընկերակցության մասնակիցների ռեժիմի հետ: Երկրորդ խումբ մասնակիցները՝ ավանդատուները, ավանդներ են ներդնում և իրենց ներդրած ավանդների գումարների սահմաններում կրում ընկերակցության գործունեության հետ կապված վնասների ռիսկը, չմասնակցելով ընկերակցության կողմից իրականացվող ձեռնարկատիրական գործունեությանը:

Տնտեսական ընկերություններն են.

☞ Սահմանափակ պատասխանատվությամբ ընկերությունը (ՍՊԸ) ներկայումս ձեռնարկատիրական գործունեության կազմակերպման ամենատարածված տեսակներից է: ՍՊԸ է համարվում մեկ կամ մի քանի անձանց հիմնադրած ընկերությունը, որի կանոնադրական կապիտալը բաժանված է ընկերության կանոնադրությամբ սահմանված չափերով բաժնեմասերի: ՍՊԸ-ի մասնակից կարող են լինել ֆիզիկական և իրավաբանական անձինք: ՍՊԸ-ն կարող է հիմնադրվել մի քանի անձանց կամ մեկ անձի կողմից: Ընկերության մասնակիցների թիվը չպետք է գերազանցի 49-ը: Հակառակ դեպքում, այն մեկ տարվա ընթացքում վերակազմավորվում է բաժնետիրական ընկերության, իսկ այդ ժամկետը լրանալուց հետո դատական կարգով ենթակա է լուծարման: ՍՊԸ-ին բնորոշ

Են մի շարք առանձնահատկություններ: Այսպես, ընկերության մասնակիցները պատասխանատու չեն ընկերության պարտավորությունների համար և իրենց ներդրած ավանդների արժեքի սահմաններում կրում են ընկերության գործունեության հետ կապված վնասների ռիսկը, ինչից էլ հետևում է «սահմանափակ պատասխանատվություն» անվանումը: Որպես սահմանափակ պատասխանատվություն ունեցող ԻԱ ՍՊԸ-ն դառնում է ավանդների ձևով ընկերության մասնակիցների կողմից տրամադրած գույքի սեփականատեր: Այն բանից հետո, երբ ընկերության մասնակիցները կատարում են իրենց ավանդները ընկերության կանոնադրական կապիտալում, կորցնում են այդ գույքի նկատմամբ իրենց սեփականության իրավունքը:

☞ Լրացուցիչ պատասխանատվությամբ ընկերություն (ԼՊԸ) է համարվում մեկ կամ մի քանի անձանց կողմից հիմնադրված ընկերությունը, որի կանոնադրական կապիտալը բաժանված է կանոնադրությամբ սահմանված չափերով բաժ-

նեմասերի: Մահմանափակ պատասխանատվությամբ ընկերությունից ԼՊԸ-ն տարբերվում է մասնակիցների պատասխանատվության բնույթով, քանի որ պարտատերերի պահանջների բավարարման համար ընկերության գույքի անբավարարության դեպքում նման ընկերության մասնակիցները կարող են ենթարկվել համապարտ լրացուցիչ պատասխանատվության: Մակայն, այդ պատասխանատվությունն ունի իր սահմանները: Այն վերաբերում է ոչ թե մասնակցի ամբողջ գույքին, այլ միայն դրա մի մասին՝ ընկերության կանոնադրությամբ բոլորի համար միանման որոշված իրենց ավանդների արժեքի բազմապատիկի չափով: ԼՊԸ-ի մասնակիցներ կարող են լինել ինչպես ֆիզիկական, այնպես էլ իրավաբանական անձինք: Ընդհանուր առմամբ, եթե չդիտարկենք ԼՊԸ-ի պատասխանատվության առանձնահատկությունները, ընկերությունների այս ձևը կարելի է դիտարկել որպես ՍՊԸ-ի տարատեսակ, քանի որ սահմանվում է, որ ԼՊԸ-ի նկատմամբ կիրառվում են ՍՊԸ-ի մասին օրենսդրության դրույթները:

☞ Բաժնետիրական ընկերություն է (ԲԸ) համարվում առևտրային կազմակերպություն հանդիսացող այն տնտեսական ընկերությունը, որի կանոնադրական կապիտալը բաժանված է ընկերության նկատմամբ պարտավորական իրավունքը հավաստիացնող որոշակի թվով բաժնետոմսերի: Բաժնետիրական ընկերության մասնակիցները պատասխանատվություն չեն կրում ընկերության պարտավորությունների համար և իրենց պատկանող բաժնետոմսերի արժեքի սահմաններում կրում են ընկերության գործունեության հետ կապված վնասների ռիսկը: ԲԸ-ն կարող է ստեղծվել մեկ անձի կամ կազմված լինել մեկ անձից՝ մեկ բաժնետիրոջ կողմից բոլոր բաժնետոմսերը ձեռք բերելու դեպքում: ԲԸ լինում են երկու տեսակի՝ բաց և փակ: Բաց բաժնետիրական ընկերությունն (ԲԲԸ) անցկացնում է իր թողարկված բաժնետոմսերի բաց բաժանորդագրություն և դրանց ազատ վաճառք: Փակ

բաժնետիրական ընկերության (ՓԲԸ) բաժնետոմսերը բաշխվում են միայն նրա հիմնադիրների միջև և դրանց փոխանցումը այլ անձանց արգելվում է:

☞ Արտադրական կոոպերատիվները (ԱԿ) հանդիսանում են առևտրային կազմակերպություններ և իրականացնում են ձեռնարկատիրական գործունեություն: Այն քաղաքացիների և ԻԱ անդամության վրա հիմնված ու իր անդամների գույքային փայավճարների միավորման միջոցով մասնակիցների նյութական և այլ կարիքների բավարարման նպատակով ստեղծված կամավոր միավորում է: Կոոպերատիվի առանձնահատկությունը կայանում է նրանում, որ այն առաջին հերթին հանդիսանում է ոչ միայն կապիտալների, այլ համատեղ գործունեություն իրականացնելու նպատակով անձանց միավորում: Կոոպերատիվի կառավարումը հիմնված է «մեկ անդամ՝ մեկ ձայն» սկզբունքի վրա, որը նշանակում է կոոպերատիվի կառավարման գործում բոլոր մասնակիցների լիակատար հավասարություն: Կոոպերատիվի կառավարման բարձրագույն մարմինը նրա անդամների ընհանուր ժողովն է: Եթե կոոպերատիվն իր գործունեության արդյունքում ունենում է վնասներ, ապա անդամները պարտավոր են տարեկան հաշվեկշռի հաստատումից հետո երկու ամսվա ընթացքում, լրացուցիչ վճարների միջոցով փակել առաջացած վնասները: Այս պարտավորությունը չկատարելու դեպքում կոոպերատիվը պարտատերերի պահանջով կարող է լուծարվել դատական կարգով:

Հայաստանի Հանրապետությունում առևտրային ընկերությունների առավել հաճախ հանդիպող տեսակներն են՝ ՍՊԸ-ներն ու ԲԸ-ները: Օտարերկրյա ֆիզիկական և իրավաբանական անձինք կարող են հիմնադրել ընկերություններ և մասնակցել դրանցում ՀՀ քաղաքացիների և իրավաբանական անձանց հետ հավասար հիմունքներով: Օտարերկրյա ներդրողներն իրենց ընկերությունները/գործունեությունը ՀՀ-ում գրանցում են հիմնականում ՍՊԸ-ի ու ԲԸ-ի տեսքով:

Չեռնարկատիրական գործունեության լիցենզավորում

ԱԶ-ների, ֆիզիկական անձանց և առևտրային ԻԱ համար գործունեության որոշ տեսակների իրականացման համար պահանջվում է ունենալ լիցենզիա՝ տվյալ գործունեության տեսակով զբաղվելու իրավունքը հաստատող պաշտոնական քույլտվություն, ինչպես նաև այդ իրավունքը հաստատող պաշտոնական փաստաթուղթ: Լիցենզիաների գործողությունը տարածվում է ՀՀ ամբողջ տարածքով: ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքով սահմանված են գործունեության որոշ տեսակներ, որոնցում ԻԱ կարող է ներգրավված լինել միայն հատուկ քույլտվություն (լիցենզիա) ունենալու դեպքում: Լիցենզավորման ենթակա գործունեության տեսակները սահմանվում են «Լիցենզավորման մասին» ՀՀ օրենքով, բացառությամբ հանքարդյունաբերության ոլորտի, որը կարգավորվում է ՀՀ ընդերքի օրենսգրքով և «Ընդերքն օգտակար հանածոների շահագործման նպատակով ուսումնասիրության և արդյունահանման համար տրամադրելու մասին» (կոնցեսիայի մասին) ՀՀ օրենքով:

Համաձայն «Լիցենզավորման մասին» ՀՀ օրենքի, գոյություն ունեն լիցենզավորման ենթակա գործունեությամբ զբաղվելու համար լիցենզիաների երկու տեսակ՝

ա) պարզ ընթացակարգով տրվող լիցենզիաներ (պարզ լիցենզիա),

բ) բարդ ընթացակարգով տրվող լիցենզիաներ (բարդ լիցենզիա):

2005թ. դրությամբ տնտեսության 20 ոլորտներում սահմանված է լիցենզավորման ենթակա գործունեության 97 տեսակ:

Պարզ լիցենզիան որոշակի գործունեությամբ զբաղվելու համար տրված քույլտվություն է, որով սահմանվում են այդ տեսակի գործունեության իրականացման ընթացքում պահպանման ենթակա պահանջներն ու պայմանները: Այս պահանջների կատարման նկատմամբ հսկողությունն իրականացվում է լիցենզավորման և ոլորտային օրենքներով:

Լիցենզավորման ենթակա գործունեության 97 տեսակներից միայն տասնվեցն են լիցենզավորվում պարզ ընթացակարգով: Միևնույն ժամանակ պարզվում է, որ այդ տասնվեց տեսակները գործնականում ներառում են տնտեսական գործունեության նշանակալի մասը:

Պարզ լիցենզիաները տրամադրվում են ՀՀ Ֆինանսների և Էկոնոմիկայի նախարարության կողմից՝ «Լիցենզավորման մասին» ՀՀ օրենքով սահմանված հետևյալ ընթացակարգով և պայմաններով.

- ☞ պարզ լիցենզիան տրվում է համապատասխան փաստաթղթերի ներկայացումից հետո երեք օրվա ընթացքում,
- ☞ պարզ լիցենզիան տրվում է անժամկետ,
- ☞ պարզ լիցենզիան տրվում է առանց լիցենզավորող հանձնաժողովի որոշման,
- ☞ լիցենզավորված անձն իրավունք ունի զբաղվել լիցենզավորման ենթակա գործունեությամբ միայն լիցենզիայի պարտադիր պահանջների և պայմանների պահպանման դեպքում,
- ☞ մինչև լիցենզավորման ենթակա գործունեությամբ զբաղվելը, պարզ լիցենզիա ստացած անձը պարտավոր է ՀՀ կառավարության կողմից սահմանված մարմիններին ուղարկել գրավոր հաղորդագրություն, որտեղ պետք է նշվեն լիցենզավորված ԻԱ անվանումը, գտնվելու վայրը, լիցենզավորված ֆիզիկական անձի կամ ԱԶ անունը, ազգանունը և բնակության վայրը, ինչպես նաև նրանց կողմից լիցենզավորման ենթակա գործունեության իրականացման վայրը (նշվում է, եթե սույն օրենքի համաձայն լիցենզավորման ենթակա գործունեությունը պետք է իրականացվի միայն համապատասխան վայրում), լիցենզիայի վավերապայմանները, լիցենզավորման ենթակա գործունեությունը սկսելու օրը:

Բարդ լիցենզիան ՀՀ կառավարության կողմից հաստատված լիցենզավորման

ընթացակարգով որոշակի գործունեություն իրականացնելու համար տրվող քույրտվություն է, որով սահմանվում են այդ տեսակի գործունեության իրականացման համար անհրաժեշտ պահանջներն ու պայմանները: Այս պահանջների կատարման նկատմամբ հսկողությունն իրականացվում է լիցենզավորման և ոլորտները կարգավորող օրենքներով՝ «Լիցենզիայի գործողության կասեցման դեպքեր», (հոդված 36) «Լիցենզիայի գործողության դադարեցման մասին» (հոդված 37):

Պարզ և բարդ լիցենզիաների միջև էական տարբերությունը բարդ լիցենզիաների տրամադրման ընթացակարգում լիցենզիայի տրամադրման ժամանակ ոլորտային լիցենզավորող հանձնաժողովի հայեցողական որոշումների կայացման անհրաժեշտությունն է:

Բարդ լիցենզիաներ տրամադրող մարմինների ցանկը սահմանված է «Լիցենզավորման մասին» ՀՀ օրենքով, և լիցենզիաների բացարձակ մեծամասնությունը ենթակա է տրամադրման այս ընթացակարգով: Այս լիցենզիաները տրվում են «Լիցենզավորման մասին» ՀՀ օրենքով սահմանված հետևյալ պայմաններին և պահանջներին համապատասխան.

- ☞ բոլոր փաստաթղթերի ներկայացումից հետո 30 օրվա ընթացքում (եթե օրենքով այլ բան նախատեսված չէ),
- ☞ տրվում է անժամկետ (եթե օրենքով այլ բան նախատեսված չէ),
- ☞ «Լիցենզավորման մասին» ՀՀ օրենքով սահմանված դեպքերում բարդ լիցենզիան կարող է տրվել լիցենզավորման հաստատված կարգերին համապատասխան անցկացված մրցույթի միջոցով,
- ☞ տրվում են համապատասխան լիցենզավորող մարմնի լիցենզավորող հանձնաժողովների որոշումների հիման վրա (սահմանված են «Լիցենզավորման մասին» ՀՀ օրենքով),
- ☞ լիցենզավորող հանձնաժողովների որոշումները պետք է կայացվեն և

ներկայացվեն «Լիցենզավորման մասին» ՀՀ օրենքով սահմանված, բավական մանրամասն ընթացակարգային կանոններին և հետագայում լիցենզավորող հանձնաժողովների կողմից հաստատված առավել մանրամասն կարգերին համաձայն:

Պարզ լիցենզիա ստանալու համար հայտը կարող է գրավոր մերժվել լիցենզավորող մարմնում հայտը մուտքագրվելու օրվանից 3 օրվա ընթացքում: Բարդ լիցենզիա ստանալու համար կարող է հայտը գրավոր մերժվել լիցենզավորող մարմնում հայտը մուտք արվելու օրվանից ոչ ուշ, քան 30 օրյա ժամկետում, եթե օրենքով այլ բան նախատեսված չէ: Լիցենզիա ստանալու հայտը մերժելու վերաբերյալ որոշման մեջ հստակ պետք է նշվեն մերժման իրավական հիմքերը:

Համաձայն «Լիցենզավորման մասին» ՀՀ օրենքի, եթե վերոհիշյալ ժամկետներում լիցենզիա ստանալու հայտը չի մերժվում, հայտը համարվում է բավարարված, և հայտատուն կարող է սկսել լիցենզավորման ենթակա գործունեությունը՝ անկախ այն հանգամանքից, լիցենզիան տրվել է նրան, թե ոչ:

Հարկային համակարգը ՓՄՉ սուբյեկտների համար

ՀՀ հարկային համակարգը բաղկացած է ուղղակի հարկերից՝ ներառյալ այնպիսիք, որոնք կախված են հարկ վճարողի գործունեության արդյունքներից (եկամտահարկ և շահութահարկ) և այնպիսիք, որոնք կախված չեն հարկ վճարողի գործունեության արդյունքներից (հողի հարկ և գույքահարկ), անուղղակի հարկերից (ավելացված արժեքի հարկ և ակցիզային հարկ) և հարկը փոխարինող վճարներից (պարզեցված հարկ, որը հարկ վճարողների համար փոխարինում է ԱԱՀ-ն, շահութահարկը կամ եկամտահարկը և հաստատագրված վճարները, որոնք փոխարինում են ԱԱՀ-ն, ակցիզային հարկը, որոշ հարկ վճարողների համար՝ շահութահարկը կամ եկամտահարկը):

ՀՀ ուղղակի հարկերի համակարգը վերջին տարիներին ենթարկվել է մի շարք

լրամշակումների: Աշխատանքներ են իրականացվել հարկային բազայի ընդլայնման ուղղությամբ՝ հարկի սահմանային դրույքի իջեցման և եկամտահարկի հարկային շեմերի համատեղ բարձրացման միջոցով հարկային արտոնությունների և ազատումների կրճատման, ինչպես նաև ընդհանուր հարկային բեռը թեթևացնելու և վերաբաշխելու շնորհիվ: Պարզեցված հարկի ներդրումը նպաստեց «փոքր» հարկ վճարողների վարչական խոչընդոտների նվազեցմանը և պարզեցված հարկ վճարող ձեռներեցների համար, որոնց գերակշիռ մասը ՓՄՁ սուբյեկտներ են, ստեղծեց հնարավորություններ ինքնուրույն՝ առանց նեղ մասնագիտական հմտությունների տիրապետելու վարել սեփական ընկերության հաշվապահական հաշվառումը:

ՓՄՁ սուբյեկտները տնտեսական գործունեության իրականացման ընթացքում կարող են առնչվել հետևյալ հարկատեսակների հետ.

Ավելացված արժեքի հարկը (ԱԱՀ) անուղղակի հարկ է, որն առաջանում է ապրանքների մատակարարման, ծառայությունների մատուցման, անհատույց կամ մասնակի հատուցմամբ իրականացվող ապրանքների մատակարարման և ծառայությունների մատուցման, ազատ շրջանառություն մաքսային ռեժիմով ներմուծման գործարքների իրականացման ժամանակ:

ԱԱՀ հարկման դրույքաչափը 20% է, կամ 16.67% գործարքի հատուցման ամբողջ գնի մեջ: Գոյություն ունի ԱԱՀ-ի հարկման 3 ռեժիմ՝ գործարքներ, որոնք հարկվում են ԱԱՀ-ի 20, կամ 16.67% ռեժիմով, ԱԱՀ-ից ազատված գործարքներ, ԱԱՀ-ի 0% դրույքաչափով հարկվող գործարքներ:

Շահութահարկը ուղղակի հարկ է, որի հարկման օբյեկտն է իրավաբանական անձանց հարկվող շահույթը: Հարկվող շահույթը հավասար է համախառն եկամուտներին՝ նվազեցնելով ծախսերը, կորուստները և այլ նվազեցումները: Որպեսզի ծախսը նվազեցվի համախառն եկամտից, հարկվող շահույթը որոշելու համար պետք է ունենալ հիմնավոր փաստաթղթեր և ծախսը եկամուտների ստացման համար պետք է լինի անհրաժեշտ: Շահութահարկի դրույքաչափը 20% է՝

հարկվող շահույթի նկատմամբ: Շահութահարկի համար հաշվետու ժամանակաշրջան է համարվում օրացուցային տարին: ԻԱ պարտավոր են հաշվետու տարում կատարել շահութահարկի կանխավճարներ, նախորդ տարվա շահութահարկի 1/16-րդի չափով ամեն ամսվա համար, իսկ եթե նախորդ ամսվա իրացման շրջանառության մեկ տոկոսի և հիմնական միջոցների մաշվածության դրական տարբերությունը (որը սակայն պակաս չէ նախորդ ամսվա իրացման շրջանառության մեկ տոկոսի կեսից) գերազանցում է նախորդ տարվա շահութահարկի 1/16-րդը, ապա տվյալ ամսում շահութահարկի կանխավճարը կատարվում է այդ մեկ տոկոսի չափով:

Եկամտահարկը ուղղակի հարկ է, որով հարկվում են ՀՀ քաղաքացի ֆիզիզիկական անձինք և Հայաստանյան աղբյուրներից եկամուտներ ստացող օտարերկրացի ֆիզիկական անձինք: ՀՀ քաղաքացիների համար տարբեր տեսակի եկամուտների համար տարբերակվում են եկամտահարկի տարբեր դրույքաչափեր: Տոկոսների տեսքով վճարվող եկամուտները և վարձակալության դիմաց վճարվող եկամուտները հարկվում են 10% դրույքաչափով: Այլ տիպի եկամուտների համար եկամտահարկի դրույքաչափն է մինչև 80.000 դրամը՝ 10%, իսկ 80.000 դրամից բարձր լինելու դեպքում, 8000 դրամ գումարած 80.000 դրամը գերազանցող գումարի 20%-ը: Ոչ ռեզիդենտների համար եկամուտներ ստանալիս տարբերակում են հետևյալ դրույքաչափեր. ապահովագրությունից ստացված հատուցումները և ֆրախտի դիմաց վճարված եկամուտները հարկվում են 5% դրույքաչափով, իսկ մնացած տիպի եկամուտները հարկվում են 10% դրույքաչափով:

Ֆիզիկական անձանց եկամուտներ վճարելիս ԻԱ ստանձնում են հարկային գործակալի պարտականությունները, այսինքն իրենց վրա օրենքով դրվում է հարկը վերը նշված դրույքաչափերով պահելու և բյուջե վճարելու պարտականությունը:

Եկամտահարկը հաշվարկելիս հարկվող եկամուտը հավասար է համախառն եկամտին՝ հանելով ծախսերը և անձնական նվազեցումները: Անձնական

նվազեցումները չէ քաղաքացիների համար սահմանված են ամեն ամսվա համար 20.000 դրամի չափով:

ԱԶ-ներն իրենց գործունեության տարեկան արդյունքներով վճարում են եկամտահարկ հետևյալ դրույքաչափով. հարկվող եկամուտը մինչև 960.000 դրամ լինելու դեպքում եկամտահարկը հավասար է հարկվող եկամտի 10%-ին, իսկ 960.000 դրամը գերազանցելու դեպքում հարկը հավասար է 96000 դրամ գումարած 960.000 դրամը գերազանցող գումարի 20%-ը:

Պարզեցված հարկը ԱԱՀ-ին, շահութահարկին, ԱԶ-ների համար նաև եկամտահարկին փոխարինող հարկ է, որի հարկման օբյեկտ է համարվում իրացման շրջանառությունը: Պարզեցված հարկ վճարող կարող են համարվել այն ԻԱ կամ ԱԶ-ները, որոնք մինչ տվյալ տարվա հունվարի 25-ը տվել են իրենց սպասարկող հարկային մարմիններին հայտարարություն պարզեցված հարկ վճարող համարվելու մասին: Նոր ստեղծված կազմակերպությունների և ԱԶ-ների համար նշված հայտարարությունը պետք է տալ մինչև գրանցման եռամսյակի վերջին օրը, սակայն ոչ ուշ քան գրանցմանը հաջորդող 30-րդ օրը: Պարզեցված հարկ վճարող չեն կարող լինել այն ԻԱ և ԱԶ-ները, որոնք նախորդ կամ հաշվետու տարում կատարել են 50 միլիոնը գերազանցող իրացում, ունեն իրենց պատկանող ապրանքային մնացորդ, որը գերազանում է 15 միլիոն դրամը: Պարզեցված հարկ վճարող չեն կարող լինել նաև այն ԻԱ և ԱԶ-ները, որոնք ունեն իրենց հաշվեկշռում 1 միլիոն դրամը գերազանցող ապրանքների այնպիսի մնացորդ, որը ներմուծման պահին ազատված է եղել ԱԱՀ-ից, կամ եռամսյակի ընթացքում կատարել են այնպիսի ապրանքների ներմուծում, որոնք ազատված են ԱԱՀ-ից ներմուծման պահին և որոնց մաքսային արժեքով հաշված գումարի չափը չի գերազանցում 250.000 դրամը: Պարզեցված հարկ վճարող չեն կարող լինել նաև այն ԻԱ և ԱԶ-ները, որոնք հաշվետու տարվա հունվարի 1-ի դրությամբ ունեն 100.000 դրամը գերազանցող հարկային պարտավորություն: Պարզեցված հարկի դրույքաչափերն

են. մանրածախ առևտուր իրականացնողների համար 3.5% իրացման շրջանառությունից, նոտարների համար 20% իրացման շրջանառությունից, տոկոսների կամ վարձավճարի տեսքով ստացվող եկամուտների համար 10% իրացման շրջանառությունից, այլ եկամուտների համար 5% իրացման շրջանառությունից:

Գույքահարկի հասկացությունը և վճարողները

Գույքահարկը սեփականության իրավունքով գույքահարկ վճարողներին պատկանող հարկվող օբյեկտ համարվող գույքի համար օրենքով սահմանված կարգով և չափով համապատասխան բյուջեներ վճարվող ուղղակի հարկ է:

Գույքահարկ վճարող են համարվում ՀՀ և օտարերկրյա պետություններում ստեղծված կազմակերպությունները, միջազգային կազմակերպությունները և ՀՀ քաղաքացիները, օտարերկրյա քաղաքացիները, ինչպես նաև քաղաքացիություն չունեցող անձինք, որոնց ՀՀ տարածքում պատկանում է հարկվող օբյեկտ համարվող գույքը, բացառությամբ ՀՀ պետական մարմինների:

Գույքահարկով հարկվող օբյեկտը և հարկման բազան

Գույքահարկով հարկվող օբյեկտ են համարվում շենքերը եւ շինությունները ներառյալ՝ բնակելի նշանակության շինությունները, ավտոտնակները, հասարակական և արտադրական նշանակության շինությունները, անավարտ (կիսակառույց) շինությունները, փոխադրամիջոցները, այդ թվում՝ ավտոմոբիլային տրանսպորտի միջոցները, ջրային փոխադրամիջոցները և մոտոցիկլետները: Գույքահարկով հարկման բազա է համարվում հարկվող օբյեկտի արժեքային կամ ֆիզիկական մեծությունը: Ընդ որում, շինությունների հարկման բազա է համարվում սահմանված կարգով գնահատված կադաստրային արժեքը, իսկ շինությունների գնահատումը (վերագնահատումը) կատարվում է երեք տարին մեկ անգամ անշարժ գույքի կադաստր վարող մարմնի կողմից: Փոխադրամիջոցների հարկման բազա է համարվում հարկվող օբյեկտ համարվող փոխադրամիջոցի քաշող շարժիչի

հզորությունը:

Գույքահարկ հաշվարկվում է ելնելով օրենքով սահմանված հարկման բազայից և համապատասխան դրույքաչափերից:

Ակցիզային հարկի հասկացությունը

Ակցիզային հարկը ստորև սահմանված ապրանքների ներմուծման կամ ՀՀ տարածքում այդ ապրանքներն արտադրողների կողմից դրանց օտարման համար օրենքով սահմանված կարգով և չափով պետական բյուջե վճարվող անուղղակի հարկ է:

Ակցիզային հարկով հարկման ենթակա ապրանքներն են գարեջուրը, խաղողի և այլ գինիները, գինեգյուղը, սպիրտը և սպիրտային խմիչքները, ծխախոտի արդյունաբերական փոխարինիչները, սիգարները, սիգարելաները և սիգարետները՝ ծխախոտով կամ դրա փոխարինիչներով, բենզինը, հում մավթը և մավթամթերքները, դիզելային վառելիքը, մավթային գազերը և գազանման այլ ածխաջրածինները (բացառությամբ բնական գազի):

ՀՀ ակցիզային հարկ վճարում են վերոհիշյալ ապրանքները ներմուծող կամ արտադրող ԻԱ և ֆիզիկական անձինք:

Ակցիզային հարկով հարկման օբյեկտը և հարկման բազան

Ակցիզային հարկով հարկման օբյեկտ են համարվում «ներմուծում» ազատ շրջանառության համար» մաքսային ռեժիմով ակցիզային հարկով հարկման ենթակա ապրանքների ներմուծումը ՀՀ և ՀՀ տարածքում արտադրողների կողմից ակցիզային հարկով հարկման ենթակա ապրանքների օտարումը:

Հարկման բազա է համարվում ակցիզային հարկով հարկման ենթակա ապրանքների քանակը (ծավալը)՝ արտահայտված օրենքով սահմանված չափման բնախրային միավորներով, որի նկատմամբ օրենքով սահմանված դրույքաչափերով և կարգով հաշվարկվում է ակցիզային հարկի գումարը:

Ակցիզային հարկով չեն հարկվում ՀՀ ակցիզային հարկով հարկման ենթակա

ապրանքների արտահանումը, եթե առկա է մաքսային օրենսդրությամբ սահմանված կարգով լրացված բեռնամաքսային հայտարարագրի պատճենը՝ «Բացթողումը թույլատրված է» նշումով, «ներմուծում» ազատ շրջանառության համար» մաքսային ռեժիմից տարբերվող՝ ՀՀ մաքսային օրենսդրությամբ սահմանված կարգով ձևակերպված մաքսային ռեժիմներով հանրապետության մաքսային տարածք ներմուծվող և այդ տարածքից արտահանվող ակցիզային հարկով հարկման ենթակա ապրանքները, մաքսային օրենսդրությամբ սահմանված ապրանքների քանակը կամ մաքսային արժեքը չգերազանցող չափով ԱԶ չհանդիսացող ֆիզիկական անձանց կողմից ՀՀ ներմուծվող՝ ակցիզային հարկով հարկման ենթակա ապրանքները:

Հաստատագրված վճարի հասկացությունը

Հաստատագրված վճարը հիմնական հարկատեսակներին փոխարինող վճար է, որը փոխարինում է ԱԱՀ-ը և/կամ շահութահարկը կամ եկամտահարկը: Ֆիզիկական անձանց համար հաստատագրված վճարը փոխարինում է ԱԱՀ-ը և/կամ եկամտահարկը, ԻԱ համար՝ ԱԱՀ-ը և/կամ շահութահարկը:

Հաստատագրված վճարի գումարի մեջ ԱԱՀ-ի հաշվարկային մեծությունն ընդունվում է 60%-ի չափով:

Հաստատագրված վճարով հարկման օբյեկտը և բազան

Հաստատագրված վճարով հարկման օբյեկտ են հանդիսանում գործունեության հետևյալ տեսակները. 30 քառակուսի մետր մակերեսից ոչ ավելի առևտրական մակերես ունեցող խանութների, կրպակների (տաղավարների) միջոցով իրականացվող առևտրական գործունեությունը, առևտրի իրականացման վայրի կազմակերպման գործունեությունը, հանրային սննդի, ավտոտրանսպորտային, վարսավիրական ծառայությունների մատուցման, լուսանկարչական լաբորատորիաների, ավտոտեխսպասարկման կայանների (կետերի), բենզինի եւ դիզելային վառելիքի մանրածախ վաճառքի, ավտոկանգառների, արդյունա-

գործական ձկնորսության ոլորտներում իրականացվող գործունեությունը, ինչպես նաև արտարժույթի առքուվաճառքը, արտարժույթի դիլերային առքուվաճառքը, խաղատների գործունեության կազմակերպումը, դրամական շահումով խաղային ավտոմատների շահագործումը, համակարգչային խաղերի կազմակերպումը, տեսամագնիստֆոնների եւ տեսաժապավենների վարձույթը, վիճակախաղերի, բաղնիքների եւ ցնցուղարանների կազմակերպումը, ավտոտրանսպորտային միջոցների գազալցման (գազալիցքավորման) գործունեությունը և բիլիարդ խաղի կազմակերպումը:

Հաստատագրված վճարի համար հարկման բազա է համարվում նախատեսված գործունեության տեսակների համար սահմանված ելակետային տվյալների եւ ուղղիչ գործակիցների համախումբը՝ դրամական արտահայտությամբ:

Հաստատագրված վճարի չափի որոշումն իրականացվում է վճարողների կողմից ինքնուրույն:

Սոցիալական վճարների հասկացությունը և կատարողները

Սոցիալական վճարները պարտադիր սոցիալական ապահովագրության պետական ծրագրերի ֆինանսավորման նպատակով ապահովադիրների կողմից պարտադիր կարգով վճարվող միջոցներ են:

ՀՀ-ում իրավաբանական և ֆիզիկական անձինք՝ իրենց հետ աշխատանքային հարաբերությունների մեջ գտնվող ՀՀ քաղաքացիների համար, ինչպես նաև վարձու աշխատողները պարտավոր են կատարել սոցիալական վճարումներ: Սոցիալական վճարումներ են կատարում գործատուները, վարձու աշխատողները, ԱԶ-ները և նոտարները:

ՀՀ-ում ձեռնարկատիրական և այլ գործունեություն իրականացնող օտարերկրյա քաղաքացիներն ու քաղաքացիություն չունեցող անձինք, ինչպես նաև նրանց վարձու աշխատանքն օգտագործող գործատուներն ազատվում են

սոցիալական վճարումների կատարման պարտականությունից:

Սոցիալական վճարների հաշվարկման օբյեկտները, դրույքաչափերը, հաշվարկման և վճարման կարգը

Սոցիալական վճարների հաշվարկման օբյեկտներն են գործատուների կողմից աշխատանքի վարձատրությանն ուղղվող միջոցները և դրան հավասարեցված եկամուտները, վարձու աշխատանք կատարող ֆիզիկական անձանց աշխատավարձն ու դրան հավասարեցված եկամուտները և ԱԶ-ների տարեկան համախառն եկամուտները:

Գործատուները յուրաքանչյուր վարձու աշխատողի համար սոցիալական վճարները կատարում են հետևյալ չափերով.

Սոցիալական վճարի հաշվարկման օբյեկտի ամսական չափը	Սոցիալական վճարի չափը
մինչև 20.000 դրամ	7.000 դրամ
20.000-ից մինչև 100.000 դրամ	7.000 դրամ գումարած 20.000 դրամը գերազանցող գումարի 15%-ը
100.000 դրամից ավելի	19.000 դրամ գումարած 100.000 դրամը գերազանցող գումարի 5%-ը

Ընդ որում, սոցիալական վճարները հաշվարկում է յուրաքանչյուր գործատու, առանց հաշվի առնելու այլ գործատուի կողմից վարձու աշխատողի համար կատարված պարտադիր սոցիալական ապահովագրության վճարները: Վարձու աշխատողները սոցիալական վճարումներ են կատարում աշխատավարձի եւ դրան հավասարեցված եկամուտների 3%-ի չափով, որոնց պահումները կատարում և ՀՀ պարտադիր սոցիալական ապահովագրության բյուջե են փոխանցում գործատուները:

ԱՁ-ները սոցիալական վճարումներ կատարում են հետևյալ դրույքաչափերով.

Սոցիալական վճարի հաշվարկման օբյեկտի տարեկան չափը	Սոցիալական վճարի չափը
մինչև 1.200.000 դրամ	15%, բայց ոչ պակաս 60.000 դրամից
1.200.000 դրամից ավելի	180.000 դրամ գումարած 1.200.000 դրամը գերազանցող գումարի 5%-ը

ԱՁ-ները պարտավոր են յուրաքանչյուր ամսվա համար վճարել նվազագույն սոցիալական վճար` 5000 դրամ, մինչև հաջորդ ամսվա 15-ը:

Գործատուները յուրաքանչյուր ամիս հաշվարկված սոցիալական վճարները փոխանցում են պարտադիր սոցիալական ապահովագրության բյուջե մինչև հաշվետու ամսվանը հաջորդող ամսի 20-ը:

Գործատուն յուրաքանչյուր ամսվա արդյունքներով մինչև հաջորդ ամսվա 20-ը լիազորված մարմին է ներկայացնում սոցիալական վճարների հաշվետվություն:

ԱՁ-ները տարվա համար հաշվարկված սոցիալական վճարները ՀՀ պարտադիր սոցիալական ապահովագրության բյուջե են փոխանցում հաջորդ տարվա մարտի 1-ից ոչ ուշ:

ԱՁ-ները յուրաքանչյուր տարվա արդյունքներով` մինչև օրացուցային տարվան հաջորդող մարտի 1-ը, լիազորված մարմին են ներկայացնում տարեկան եկամուտների մասին հայտարարագիր:

ՄԱՍ 2

Հայաստանում փոքր և միջին ձեռնարկատիրության ոլորտը ներկայացնող ցուցանիշներ

Համախառն ներքին արդյունք

Երկրի տնտեսական զարգացման մակարդակը բնութագրող ամենակարևոր ցուցանիշի՝ համախառն ներքին արդյունքի (ՀՆԱ) արտադրության ծավալն, ընթացիկ գներով, 2005թ. կազմել է 2228027.5 մլն դրամ, 2004թ. 1893436.2 մլն դրամի դիմաց: ՀՆԱ-ի աճի տեմպը 2005թ. կազմել է 113.9%՝ 2004թ. 110.1 %-ի դիմաց:

Աղյուսակ 1

2004 և 2005 թթ. ՀՆԱ-ի կառուցվածքը տնտեսության ճյուղերով ըստ ՓՄՁ սուբյեկտների և խոշոր կազմակերպությունների

Ճյուղ	2004 թվական		2005 թվական	
	ՓՄՁ սուբյեկտներ	Խոշոր	ՓՄՁ սուբյեկտներ	Խոշոր
	[%]		[%]	
Արդյունաբերություն	29.7	70.3	25.4	74.6
Շինարարություն	43.1	56.9	45.9	54.1
Առևտուր	58.4	41.6	51.2	48.8
Տրանսպորտ և Կապ	33.3	66.7	33.8	66.2
Ծառայություններ	34.1	65.9	42.8	57.2
ԸՆԴԱՄԵՆԸ ՀՆԱ ¹	38.6	61.4	39.8	60.2

Աղյուսակ 2-ում ներկայացված է տնտեսության ՀՆԱ-ի կառուցվածքն ըստ ՓՄՁ սուբյեկտների և խոշոր կազմակերպությունների: Աղյուսակում ներկայացված ցուցանիշները ստացվել են հիմք ընդունելով տնտեսության յուրաքանչյուր ճյուղում արտադրանքի (աշխատանքների, ծառայությունների) թողարկման բաշխվածությունն ըստ ՓՄՁ սուբյեկտների և խոշոր կազմակերպությունների, արտարկման մեթոդի կիրառմամբ: Արդյունքում, հնարավոր է դարձել գնահատել ՀՆԱ-ում ՓՄՁ սուբյեկտների տեսակարար կշիռը: Սակայն, գնահատականը հաշվի չի առնում գյուղատնտեսության և զուտ հարկերի բաշխվածքն ըստ ՓՄՁ սուբյեկտների և խոշոր կազմակերպությունների, պայմանավորված նշված ոլորտներում ճշգրիտ գնահատականների բացակայությամբ: Ընդ որում, եթե հարկերի դեպքում կարելի է ընդունել այն մոտեցումը, որ դրանք բաշխվում են

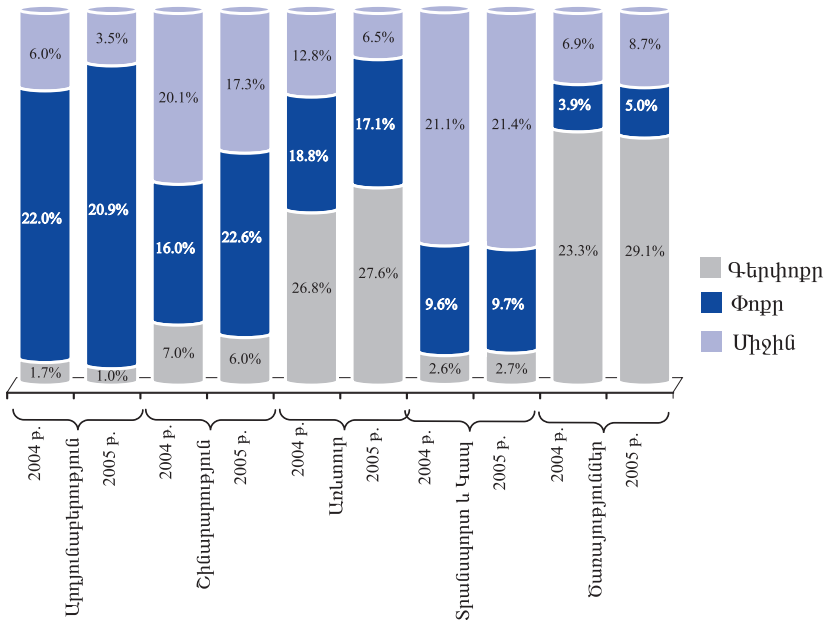
¹ Առանց գյուղատնտեսության և զուտ հարկերի:

ավելացված արժեքի բաշխմանը համապատասխան (որի դեպքում ստացված տոկոսները փաստորեն չեն փոփոխվում), ապա գյուղատնտեսության դեպքում գնահատման որևէ մոտավոր չափանիշ չկա, չնայած ակնհայտ է, որ այն առավելապես ուղղված պետք է լինի ՓՄՁ սուբյեկտներին:

ՓՄՁ ոլորտի տեսակարար կշիռը 2005թ. ՀՆԱ-ի մեջ կազմել է 39.8% կամ 644109.4 մլն. դրամ, 2004թ. 38.6%-ի կամ 505530.4 մլն դրամի դիմաց, այսինքն՝ 1.2 տոկոսային կետով կամ 138579 մլն դրամով ավելի:

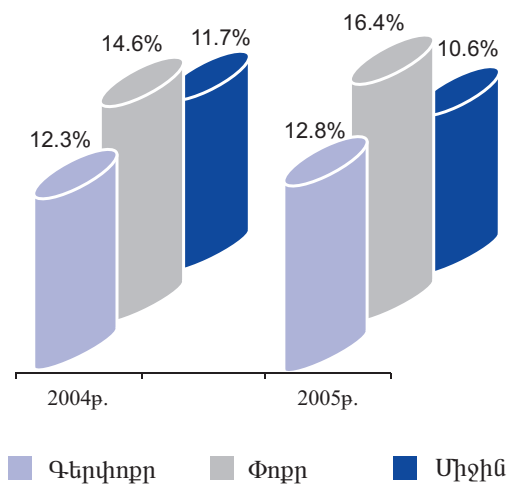
Վերը նշված ցուցանիշների վերլուծությունը ցույց է տալիս, որ վերջին տարիներին ՀՀ-ում արձանագրվել են ՀՆԱ-ի աճի կայուն միտումներ: ՀՆԱ-ի աճը մեծապես պայմանավորված է տնտեսության հիմնական ճյուղերի աճով: Դրա հետ մեկտեղ անհրաժեշտ է նշել, որ այդ ճյուղերում նշանակալի դեր ունեն մաս ՓՄՁ սուբյեկտները, ինչն առավել պատկերավոր ներկայացված է Գծապատկեր 1-ում:

Գծապատկեր 1 Գերփոքր, փոքր և միջին կազմակերպությունների տեսակարար կշիռն ըստ ՀՆԱ-ի արտադրության տնտեսության տարբեր ճյուղերում 2004 և 2005 թթ.

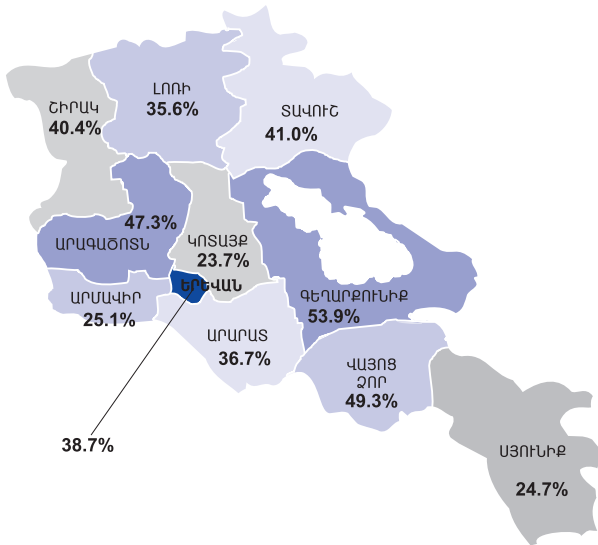

Գծապատկերը ցույց է տալիս, որ ըստ ՀՆԱ-ի արտադրության նշանակալի է ՓՄՁ սուբյեկտների մասնակցությունը հատկապես առևտրի, շինարարության և ծառայությունների բնագավառներում, ինչպես նաև զգալի է ՓՄՁ սուբյեկտների տեսակարար կշիռն արդյունաբերությունում: Հատկանշական է, որ ըստ ՀՆԱ-ի արտադրության ՓՄՁ տեսակարար կշիռը ծառայությունների ոլորտում 2005թ. նախորդ տարվա համեմատ ավելացել է 8.7 տոկոսով, իսկ շինարարության ոլորտում՝ 2.8-ով: Դրա հետ մեկտեղ 2005թ. նախորդ տարվա համեմատ արձանագրվել է ըստ ՀՆԱ-ի արտադրության ՓՄՁ տեսակարար կշռի նվազման միտում արդյունաբերության և առևտրի ոլորտում, որը համապատասխանաբար կազմել է 4.3 և 7.2 տոկոս: Տրանսպորտի և կապի ոլորտում ՓՄՁ տեսակարար կշիռն ավելացել է 0.5 տոկոսով:

Գծապատկեր 2 Գերփոքր, փոքր և միջին կազմակերպությունների տեսակարար կշիռների դինամիկան ՀՆԱ-ի մեջ 2004 և 2005 թթ.

Նկար 2 ՓՄՁ սուբյեկտների կողմից 2004 թ. ՀՆԱ-ի արտադրությունը մարզային բաշխվածությամբ, տոկոսներով

Կազմակերպությունների քանակ

01.01.2006թ. դրությամբ գրանցված իրավաբանական անձանց և անհատ ձեռնարկատերերի ընդհանուր թվաքանակը կազմել է 125189, որոնցից 71562-ը՝ ԱԶ-ներ են, իսկ 59471-ը՝ իրավաբանական անձինք: 59471 գրանցված ԻԱ-ից 52389 առևտրային են, որոնցից համաձայն ՀՀ օրենսդրությանը տնտեսական գործունեության իրավունք ունեն 30608 առևտրային ԻԱ:

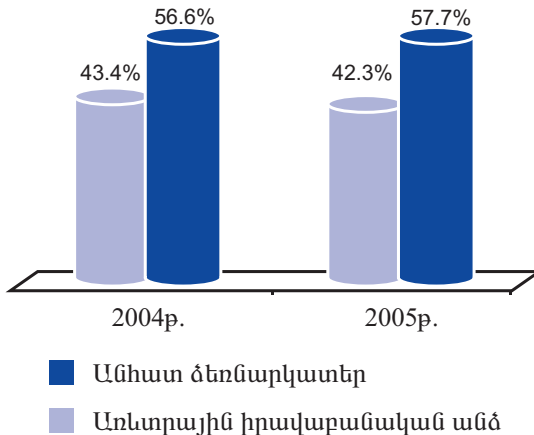
¹ ՀՀ ազգային վիճակագրական ծառայության «Հայաստանի Հանրապետության սոցիալ-տնտեսական վիճակը 2005 թ. հունվար-դեկտեմբերին»:

Աղյուսակ 3

Գրանցված տնտեսվարող սուբյեկտների (առևտրային ԻԱ և ԱՁ) ընդհանուր թվաքանակի դինամիկան 2004 և 2005թթ.

Տնտեսվարող սուբյեկտներ	2004 թ.	2005 թ.	2005թ. 2004թ. նկատմամբ, [%]	Տարվա ընթացքում գրանցվածներ		
				2004թ.	2005 թ.	2004թ. 2005թ. նկատմամբ, [%]
ԱՁ-ներ	67116	71562	106.6	6293	7212	114.6
Առևտրային ԻԱ ընդամենը	51480	52389	101.8	2796	2455	87.8
ԸՆԴԱՍԵՆԸ	118596	123951	104.5	9089	9667	106.4
որից ԱՁ-ներ և ՀՀ օրենսդրության համապատասխան տնտեսական գործունեության իրավունք ունեցող առևտրային ԻԱ	95936	102170	106.5	-	-	-

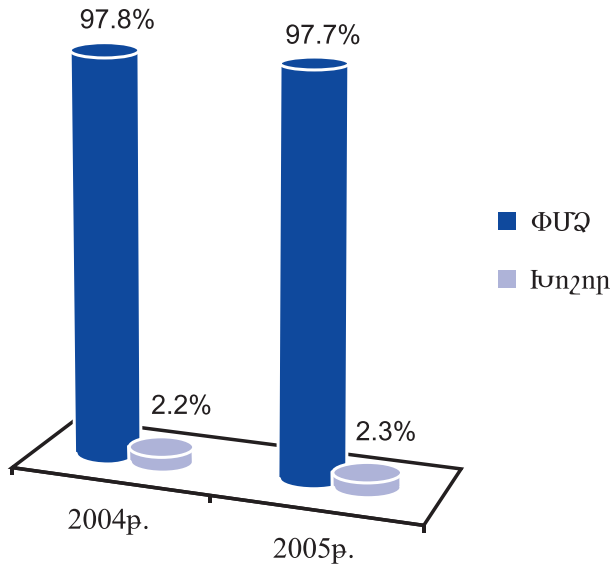
Գծապատկեր 3 Առևտրային ԻԱ և ԱՁ-ների տեսակարար կշիռը գրանցվածների ընդհանուր թվաքանակում 2004 և 2005թթ.⁴

⁴ ՀՀ ազգային վիճակագրական ծառայության Հայաստանի Հանրապետության սոցիալ-տնտեսական վիճակը 2004 և 2005 թթ.:

Իրականացված ուսումնասիրության և կատարված փորձագիտական գնահատման համաձայն չէ օրենսդրությանը համապատասխան տնտեսական գործունեության իրավունք ունեցող առևտրային ԻԱ շուրջ 96.9%⁵ -ը և ԱԶ-ների՝ 98%⁶ -ը ՓՄՁ սուբյեկտներ են: Ամփոփելով նշվածը՝ 01.01.2006թ. դրությամբ ՓՄՁ սուբյեկտների թվաքանակը ստացվում է 99805, որոնք կազմում են բոլոր գրանցված անհատ ձեռնարկատերերի և չէ օրենսդրությանը համապատասխան տնտեսական գործունեության իրավունք ունեցող առևտրային ԻԱ շուրջ 97.7%-ը: Այս ցուցանիշը 01.01.2005թ. դրությամբ համապատասխանաբար կազմել է 93874 կամ 97.8%:

Գծապատկեր 4 ՓՄՁ սուբյեկտների տեսակարար կշռի դինամիկան 2004 և 2005թթ. գրանցվածների ընդհանուր թվաքանակում ⁷

⁵ Տվյալ ցուցանիշը հաշվարկվել է վիճակագրական բացառման մեթոդի կիրառմամբ՝ հաշվի առնելով խոշոր առևտրային կազմակերպությունների քանակը:

⁶ Տվյալ ցուցանիշը հաշվարկվել է ընտրանքային դիտարկման վիճակագրական մեթոդի կիրառմամբ:

⁷ ԱԶ-ներ և չէ օրենսդրությանը համապատասխան տնտեսական գործունեության իրավունք ունեցող առևտրային ԻԱ:

Աղյուսակ 4

ՓՄՁ սուբյեկտների և խոշոր կազմակերպությունների բաշխվածքը գրանցվածների մեջ 2004 և 2005 թթ.

Տարի	ՓՄՁ սուբյեկտներ [%]				Խոշոր [%]
	Գերփոքր	Փոքր	Միջին	Ընդամենը	
2004 վերջ	80.4	13.4	3.9	97.8	2.2
2005 վերջ	77.3	16.2	4.2	97.7	2.3

Աղյուսակ 5

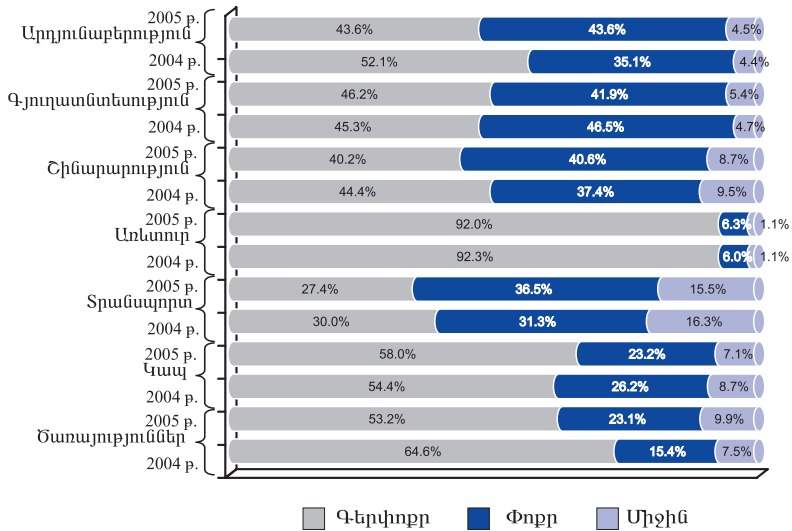
ՓՄՁ սուբյեկտների և խոշոր կազմակերպությունների բաշխվածությունը ըստ տնտեսության ճյուղերի 2004 և 2005թթ.

Ճյուղ	2004 թվական		2005 թվական	
	ՓՄՁ սուբյեկտներ	Խոշոր	ՓՄՁ սուբյեկտներ	Խոշոր
	[%]		[%]	
Արդյունաբերություն	91.6	8.4	91.7	8.3
Գյուղատնտեսություն ¹	96.5	3.5	93.5	6.5
Շինարարություն	91.4	8.6	89.5	10.5
Առևտուր	99.4	0.6	99.4	0.6
Տրանսպորտ	77.5	22.5	79.4	20.6
Կապ	89.3	10.7	88.4	11.6
Ծառայություններ	87.5	12.5	86.2	13.8
ԸՆԳՎԱՄԵՆԸ ՀՀ	97.8	2.2	97.7	2.3

Աղյուսակ 6-ից ակնառու է դառնում, որ Հայաստանում 2005թ. ՓՄՁ սուբյեկտներն առավել ակտիվ գործել են առևտրի և արդյունաբերության ոլորտներում, որտեղ ՓՄՁ սուբյեկտների տեսակարար կշիռը կազմում է 99.4 և 91.7 տոկոս: ՓՄՁ սուբյեկտների տեսակարար կշիռը բավականին մեծ է մակ գյուղատնտեսական արտադրությամբ զբաղվող կազմակերպությունների թվաքանակում և շինարարությունում, որը համապատասխանաբար կազմում է 93.5 և 89.5 տոկոս: Նշանակալի է նրանց դերը կապի (88.4%), ծառայությունների (86.2%) և տրանսպորտի (79.4%) ոլորտներում:

¹ Գյուղատնտեսական արտադրությամբ զբաղվող կազմակերպություններ:

Գծապատկեր 5 Գերփոքր, փոքր և միջին կազմակերպությունների տեսակարար կշիռն ըստ տնտեսության ճյուղերի 2004 և 2005 թթ.

Աղյուսակ 6

2004 և 2005 թթ. նոր ստեղծված ՓՄՁ սուբյեկտների և խոշոր կազմակերպությունների թվաքանակը

Տարվա ընթացքում	Գրանցված տնտեսվարող սուբյեկտների ընդհանուր թվաքանակը	ՓՄՁ սուբյեկտներ		Խոշոր	
		Քանակ	Տոկոս	Քանակ	Տոկոս
2004	9089	8889	97.8	200	2.2
2005	9667	9445	97.7	222	2.3

Աղյուսակ 7

ՓՄՁ սուբյեկտների բաշխվածությունը ք. Երևանում և ՀՀ այլ մարզերում 2004 և 2005թթ.

Մարզը	2004 թվական		2005 թվական	
	ՓՄՁ սուբյեկտներ		ՓՄՁ սուբյեկտներ	
	Քանակ	Տոկոս	Քանակ	Տոկոս
ք.Երևան	45529	48.5	48206	48.3
ՀՀ այլ մարզեր	48345	51.5	51599	51.7

Երևան քաղաքում և ՀՀ այլ մարզերում ՓՄՁ սուբյեկտների բաշխվածությունը բնութագրող ցուցանիշների և ՀՀ-ում անցկացված վերջին մարդահամարի արդյունքների համադրումը հնարավորություն է տալիս ստանալ միջազգային պրակտիկայում լայն տարածում գտած ցուցանիշներ, որոնք ներկայացված են աղյուսակ 9-ում:

ՀՀ-ում անցկացված վերջին մարդահամարի արդյունքների համաձայն ՀՀ-ում առկա բնակչության թվաքանակը կազմել է 3002.6 հազ. մարդ, որոնցից՝ 1091.2 հազար մարդ կամ 36.3%-ը մայրաքաղաք Երևանում, իսկ 1911.4 հազար մարդ կամ 63.7%-ը ՀՀ այլ մարզերում:

Աղյուսակ 8

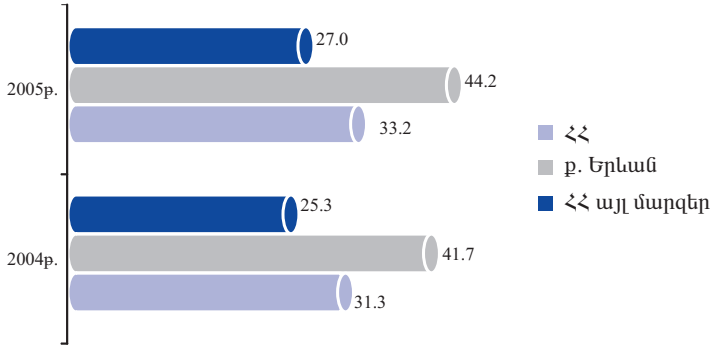
ՀՀ-ում ՓՄՁ սուբյեկտների թվաքանակը 1000 բնակչի հաշվով 2004 և 2005 թթ.

	2004 թ.	2005թ.
ՀՀ-ում 1000 բնակչի հաշվով ՓՄՁ սուբյեկտների թվաքանակը	31.3	33.2
ք. Երևանում 1000 բնակչի հաշվով ՓՄՁ սուբյեկտների թվաքանակը	41.7	44.2
ՀՀ այլ մարզերում 1000 բնակչի հաշվով ՓՄՁ սուբյեկտների թվաքանակը	25.3	27.0

Աղյուսակ 8-ում ներկայացված ցուցանիշները հիմք են հանդիսանում այն եզրահանգման համար, որ մայրաքաղաք Երևանում և ՀՀ այլ մարզերում գոյություն ունի գործարար ակտիվության մակարդակների էական տարբերություն, որը և առաջ է բերում սոցիալ-տնտեսական զարգացման նշանակալի անհամամասնություններ, ինչը հիմնականում ավելի սուր է արտահայտված հեռավոր և սահմանամերձ բնակավայրերում:

ՀՀ ազգային վիճակագրական ծառայության «Հայաստանի Հանրապետության սոցիալ-տնտեսական վիճակը 2003 թվականի հունվար-դեկտեմբերին»:

Գծապատկեր 6 ՀՀ-ում ՓՄՉ սուբյեկտների թվաքանակը 1000 բնակչի հաշվով 2004 և 2005 թթ.

Զբաղվածություն

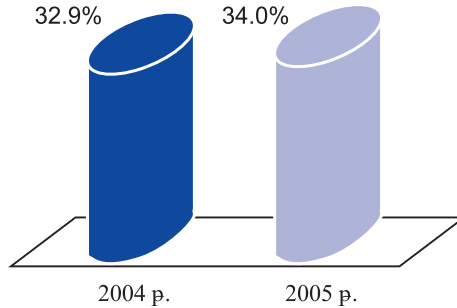
Հայաստանի Հանրապետությունում տնտեսապես ակտիվ բնակչության միջին թվաքանակը 2005թ., ըստ գնահատման, կազմել է 1203.3 հազ. մարդ, որոնց 91.9%-ը կամ 1105.3 հազար մարդ եղել են զբաղված, իսկ 8.1 %-ը կամ 98.0 հազ. մարդ չեն ունեցել աշխատանք, գրանցվել են ՀՀ աշխատանքի և սոցիալական հարցերի նախարարության «ՀՀ զբաղվածության ծառայություն» գործակալությունում և ստացել են գործազուրկի կարգավիճակ: Սակայն, մի շարք հետազոտություններ, վերլուծություններ, ինչպես նաև առկա փորձագիտական գնահատականները վկայում են այն մասին, որ այդ ցուցանիշն իրականում ավելի մեծ է քան 8.1%-ը:

Աղյուսակ 9
ՀՀ-ում ՓՄՉ սուբյեկտներում զբաղվածների թվաքանակը 2004 և 2005 թթ.

Տարի	Զբաղվածության ընդհանուր մակարդակը		Գործազրկություն Տոկոսը զբաղվածների ընդհանուր թվաքանակում
	ՓՄՉ սուբյեկտներում Տոկոսը զբաղվածների ընդհանուր թվաքանակում ¹	Տնտեսության մեջ զբաղված տնտեսապես ակտիվ բնակչության թվաքանակը (հազ. մարդ)	
2004	32.9	1110.9	9.4
2005	34.0	1105.3	8.1

¹ Ներառված չեն պետական կառավարման համակարգում և գյուղացիական տնտեսություններում զբաղվածները:

Գծապատկեր 7 ՓՄՉ սուբյեկտներում զբաղվածների տեսակարար կշիռը տնտեսության մեջ զբաղված տնտեսապես ակտիվ բնակչության թվաքանակում 2004 և 2005 թթ.

Աղյուսակ 10

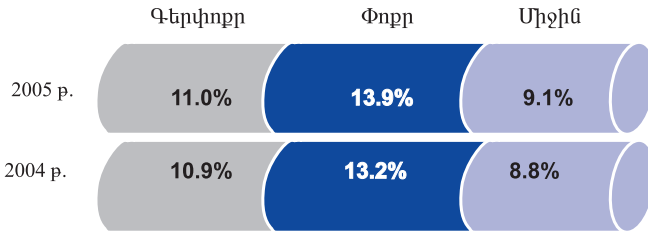
ՓՄՉ սուբյեկտներում և խոշոր կազմակերպություններում աշխատողների թվաքանակի բաշխվածությունը ըստ տնտեսության ճյուղերի 2004 և 2005 թթ.

Ճյուղ	2004 թվական		2005 թվական	
	ՓՄՉ սուբյեկտներ	Խոշոր	ՓՄՉ սուբյեկտներ	Խոշոր
	[%]		[%]	
Արդյունաբերություն	29.3	70.7	32.3	67.7
Գյուղատնտեսություն ¹	62.6	37.4	44.2	55.8
Շինարարություն	43.8	56.2	42.0	58.0
Առևտուր	78.3	21.7	81.1	18.9
Տրանսպորտ և Կապ	9.5	90.5	13.2	86.8
Ծառայություններ	17.9	82.1	21.7	78.3
ԸՆԴԱՄԵՆԸ, ՀՀ ²	32.9	67.1	34.0	66.0

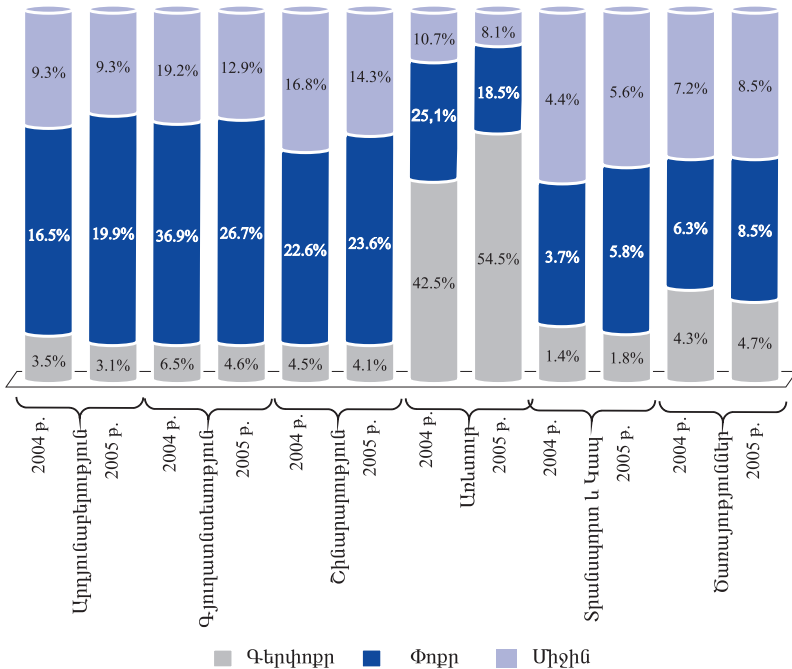
¹ Գյուղատնտեսական արտադրությամբ զբաղվող կազմակերպություններ:

² Ներառված չեն պետական կառավարման համակարգում և գյուղացիական տնտեսություններում զբաղվածները:

Գծապատկեր 8 Գերփոքր, փոքր և միջին կազմակերպություններում աշխատողների թվաքանակի բաշխվածքը 2004 և 2005թթ.

Գծապատկեր 9 Գերփոքր, փոքր և միջին կազմակերպություններում աշխատողների թվաքանակի բաշխվածքն ըստ տնտեսության ճյուղերի 2004 և 2005թթ., տոկոսներով

Արտաքին առևտուր

ՀՀ արտաքին առևտրաշրջանառության ծավալը 2005 թվականին, ընթացիկ գներով, կազմել է 1240536.8 մլն դրամ կամ 2718.3 մլն ԱՄՆ դոլար, այդ թվում՝ ապրանքների արտահանումը՝ 433395.1 մլն դրամ (950 մլն ԱՄՆ դոլար) և ներմուծումը՝ 807141.7 մլն դրամ (1767.9 մլն ԱՄՆ դոլար): Նույն ժամանակահատվածում առևտրային հաշվեկշռի դեֆիցիտը կազմել է 373746.62 մլն դրամ (817.6 մլն ԱՄՆ դոլար):

Աղյուսակ 11

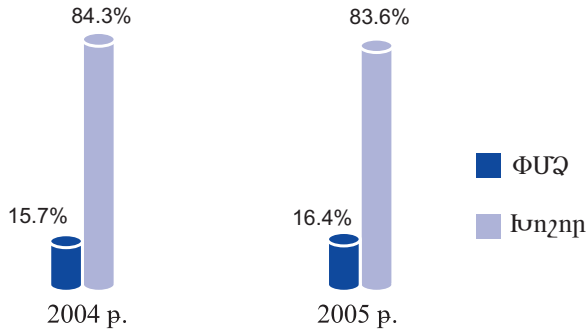
Արտաքին առևտրաշրջանառության ծավալների դինամիկան 2004 և 2005թթ. ըստ ՓՄՁ սուբյեկտների և խոշոր կազմակերպությունների

	2004թ.			2005թ.		
	Ընդամենը [մլն ՀՀ դրամ]	ՓՄՁ	Խոշոր	Ընդամենը [մլն ՀՀ դրամ]	ՓՄՁ	Խոշոր
		[%]			[%]	
Արտահանում	381380.1	15.7	84.3	433395.1	16.4	83.6
Ներմուծում	717773.0	34.8	65.2	807141.7	36.3	63.7

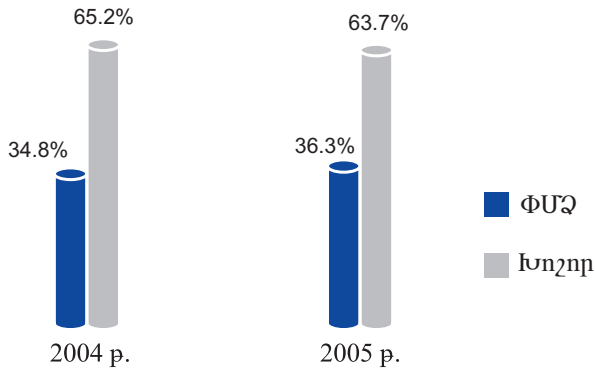
Աղյուսակ 11-ում ներկայացված տվյալները ցույց են տալիս, որ ՓՄՁ ոլորտի մասնաբաժինը երկրի արտաքին առևտրաշրջանառության մեջ համեմատաբար ցածր է. արտահանման մեջ այն կազմում է 15.7, իսկ ներմուծման մեջ՝ 34.8 տոկոս 2004թ. համար և համապատասխանաբար՝ 16.4 և 36.3 տոկոս 2005թ. համար: Վերլուծության ենթարկելով երկրի արտաքին առևտրաշրջանառության մեջ, մասնավորապես արտահանման ծավալում, ՓՄՁ ոլորտի համեմատաբար փոքր մասնակցությունը՝ հնարավոր է դառնում անել հետևություններ այն մասին, որ ՓՄՁ սուբյեկտները ներկայումս հիմնականում իրենց համար թիրախային են համարում ներքին շուկան, չեն կարողանում բավարարել արտաքին շուկայի կողմից ներկայացված պահանջները և արտահանման ընթացքում հանդիպում են լուրջ խոչընդոտների կամ երկրի ներսում, կամ էլ արտաքին շուկայում իրենց արտադրանքը ներկայացնելիս:

Համաձայն OECD և UNECE տվյալների ՓՄՁ տեսակարար կշիռը արտահանման ծավալում Չեխիայում կազմում է 36,2%, Ֆրանսիայում՝ 30,0% Վրաստանում՝ 10,7%:

Գծապատկեր 10 ՓՄՁ սուբյեկտների և խոշոր կազմակերպությունների տեսակարար կշիռն արտահանման ծավալում 2004 և 2005թթ.

Գծապատկեր 11 ՓՄՁ սուբյեկտների և խոշոր կազմակերպությունների տեսակարար կշիռը ներմուծման ծավալում 2004 և 2005թթ.

Օտարերկրյա ներդրումներ

Վերջին տարիներին օտարերկրյա ներդրումների աճի դինամիկան խրախուսիչ է: Ըստ պաշտոնական վիճակագրության՝ 2003-2005թթ. Հայաստանում իրականացված օտարերկրյա ներդրումների ընդհանուր գումարային ծավալը կազմել է 935.6 մլն ԱՄՆ դոլար, որից օտարերկրյա ուղղակի ներդրումները (ՕՈւՆ) 624.7 մլն ԱՄՆ դոլար: 01.01.2006թ.-ի դրությամբ Հայաստանում հիմնադրվել է օտարերկրյա կապիտալի մասնակցությամբ 3102

ընկերություն, որոնց մեծ մասը գրանցվել է վերջին մի քանի տարիների ընթացքում:

2003-2005թթ. ժամանակահատվածում օտարերկրյա ներդրումների ծավալում դիտարկվել են կառուցվածքային էական փոփոխություններ: Այս ժամանակահատվածում, երբ մասնավորեցման գործընթացը կարելի էր համարել հիմնականում ավարտված, և օտարերկրյա ներդրումները մասնավորեցման գործընթացի մեջ մեծ տեղ չէին զբաղեցնում, օտարերկրյա ներդրումների տարեկան ծավալները հիմնականում ձևավորվում էին նոր հաստատված, այդ թվում՝ փոքր և միջին ձեռնարկություններում ներդրումների, ինչպես նաև գործող ընկերություններում վերաներդրումների հաշվին:

Սույն վերլուծությունն առաջին փորձն է գնահատելու օտարերկրյա կապիտալի մասնակցությամբ ՓՄՁ սուբյեկտներում իրականացված օտարերկրյա ներդրումների տեսակարար կշիռն օտարերկրյա ներդրումների ընդհանուր ծավալում: Վերլուծությունը կատարվել է 2003-2005թթ. կտրվածքով, իսկ որպես ելակետային ցուցանիշներ օգտագործվել են այդ տարիներին Հայաստանում իրականացված օտարերկրյա ներդրումների ընդհանուր ծավալը և օտարերկրյա կապիտալի մասնակցությամբ ընկերությունների քանակը:

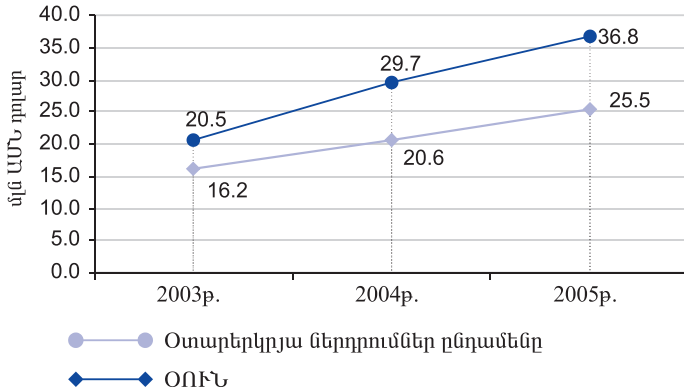
Աղյուսակ 12

Օտարերկրյա կապիտալի մասնակցությամբ ՓՄՁ սուբյեկտներում¹ և խոշոր կազմակերպություններում իրականացված օտարերկրյա ներդրումների մասնաբաժինների դինամիկան 2004-2005 թթ., սլն ԱՄՆ դոլար

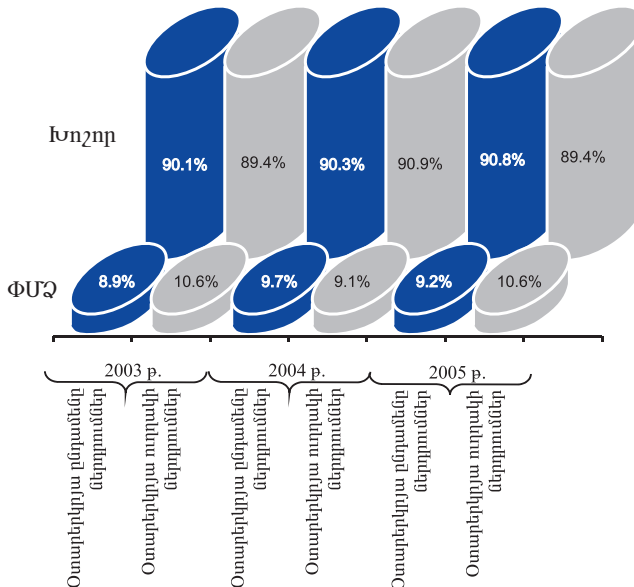
Տարի	2004թ.		2005թ.	
	ՓՄՁ	Խոշոր	ՓՄՁ	Խոշոր
	[սլն ԱՄՆ դոլար]		[սլն ԱՄՆ դոլար]	
Ռասակարգում				
Օտարերկրյա ներդրումներ ընդամենը	29.7	275.9	36.8	363.6
Օտարերկրյա ուղղակի ներդրումներ	20.6	206.1	25.5	218.9

¹ Օտարերկրյա կապիտալի մասնակցությամբ ՓՄՁ սուբյեկտներում իրականացված օտարերկրյա ներդրումների մասնաբաժինը և նրանց քանակը գնահատվել է հաշվի առնելով խոշոր ընկերություններում իրականացված օտարերկրյա ներդրումները՝ վիճակագրական բացառման մեթոդի կիրառմամբ:

Գծապատկեր 12 Օտարերկրյա կապիտալի մասնակցությամբ ՓՄՁ սուբյեկտներում և խոշոր կազմակերպություններում իրականացված օտարերկրյա ներդրումների մասնաբաժինների դինամիկան 2003-2005 թթ., սն ԱՄՆ դոլարով

Գծապատկեր 13 Օտարերկրյա կապիտալի մասնակցությամբ ՓՄՁ սուբյեկտներում և խոշոր կազմակերպություններում իրականացված օտարերկրյա ներդրումների մասնաբաժինների դինամիկան 2003-2005 թթ., տոկոսներով

2003-2005թթ. ՓՄՁ սուբյեկտներում օտարերկրյա կապիտալի մասնակցությամբ տնտեսության իրական հատվածում իրականացված օտարերկրյա ներդրումների ծավալները բացարձակ թվերով տարեցտարի աճել են, իսկ նույն ժամանակահատվածում Հայաստանում իրականացված ընդհանուր օտարերկրյա ներդրումների ծավալում նրանց տոկոսային մասնաբաժինը գրեթե նույնն է մնացել: Փորձագիտական գնահատականի համաձայն 2003-2005թթ. Հայաստանում հիմնադրվել է օտարերկրյա կապիտալի մասնակցությամբ 865 ընկերություն, որոնց գերակշռող մեծամասնությունը (շուրջ 90%) ՓՄՁ սուբյեկտներ են:

Հարկեր

Աղյուսակ 13

ՓՄՁ սուբյեկտների և խոշոր կազմակերպությունների կողմից վճարված հարկերի տեսակարար կշիռը ՀՀ պետական բյուջեի հարկային եկամուտների ընդհանուր գումարում, 2004-2005թթ.

Գ-ասակարգում	2004		2005	
	Ընդամենը [մլրդ ՀՀ դրամ]	[%]	Ընդամենը [մլրդ ՀՀ դրամ]	[%]
Խոշոր	191.4	71.7	231.8	72.1
ՓՄՁ	75.6	28.3	89.7	27.9
Ընդամենը ՀՀ Պետական բյուջեի հարկային եկամուտներ, պետական տուրքեր և ոչ հարկային եկամուտներ	267	100	321.5	100

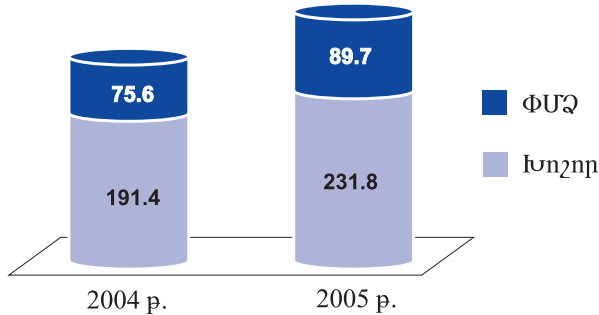
Ինչպես երևում է աղյուսակից վերջին երկու տարին ՓՄՁ սուբյեկտների կողմից ՀՀ պետական բյուջե վճարված հարկերի, տուրքերի և պարտադիր այլ վճարների տեսակարար կշիռն ընդհանուր բյուջետային եկամուտների մեջ բացարձակ թվերով 2005թ.-ին 2004 թ.-ի նկատմամբ ավելացել է շուրջ 14.1 մլրդ ՀՀ դրամով, սակայն նույն ժամանակահատվածում նրանց տոկոսային մասնաբաժինը էական փոփոխության չի ենթարկվել՝ նվազելով 0.4 տոկոսային կետով:

¹ Բերված ցուցանիշները հաշվարկված են հիմք ընդունելով մամուլում և լրատվության այլ միջոցներով հայտարարված տեղեկատվությունը, ինչպես նաև՝ ՓՄՁ սուբյեկտների հարկման ռեժիմների, հարկային օրենսդրության առանձնահատկությունները և դրանց դիմաձիկան:

² Առանց պարտադիր սոցիալական ապահովագրության վճարների:

Գծապատկեր 14

ՓՄՁ սուբյեկտների և խոշոր կազմակերպությունների կողմից վճարված հարկերի տեսակարար կշիռը ՀՀ պետական բյուջեի հարկային եկամուտների ընդհանուր գումարում, 2004-2005թթ

ՓՄՁ սուբյեկտները մեծամասամբ գործում են հաստատագրված վճարներով հարկվող ոլորտներում, որտեղ հարկման տեսանկյունից գրեթե անշան է տնտեսական աճը³, այսուհանդերձ 2005թ.-ին 2004թ.-ի նկատմամբ արձանագրվել է հաստատագրված վճարների շուրջ 5 տոկոսի չափով կրճատում, միաժամանակ նույն ժամանակաշրջանում նվազել են նաև պարզեցված հարկից բյուջետային մուտքերը շուրջ 6 տոկոսով, դրա հետ մեկտեղ, ավելացել են ՓՄՁ սուբյեկտների կողմից վճարված անուղղակի հարկերը, և զգալի ավելացումներ են արձանագրվել շահութահարկի և եկամտահարկի ուղղությամբ:

Նշվածը հիմնականում պայմանավորված է եղել ՓՄՁ սուբյեկտների կողմից ներմուծման ծավալների ավելացմամբ, ինչպես նաև օրենսդրական փոփոխություններով, մասնավորապես 2005թ. հունվարի 1-ից մի շարք ոլորտներ պարզեցված հարկով հարկման դաշտից հարկման ընդհանուր դաշտ տեղափոխվելու հանգամանքով:

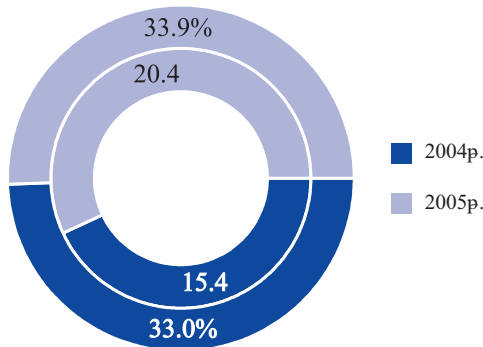
³ ՓՄՁ սուբյեկտների կողմից ստեղծված լրացուցիչ ավելացված արժեքը:

ՓՄՁ սուբյեկտների և խոշոր կազմակերպությունների կողմից վճարված պարտադիր սոցիալական ապահովագրության վճարների տեսակարար կշիռը պարտադիր սոցիալական ապահովագրության վճարների ընդհանուր գումարում, 2004-2005թթ.

Գասակարգում	Տարի	2004		2005	
		Ընդամենը [մլրդ ՀՀ դրամ]	[%]	Ընդամենը [մլրդ ՀՀ դրամ]	[%]
ՓՄՁ		15.4	33.0	20.4	33.9
Խոշոր		31.3	67.0	39.7	66.1
Ընդամենը Պարտադիր սոցիալական ապահովագրության վճարներ		46.7	100	60.1	100

Ինչպես երևում է աղյուսակից 2005 թ.-ին նախորդ տարվա համեմատ շուրջ 28.6%-ով կամ 13.4 մլրդ ՀՀ դրամով աճել է վճարված պարտադիր սոցիալական ապահովագրության վճարների գումարը: Նույն ժամանակահատվածում նախորդ տարվա համեմատ վճարված պարտադիր սոցիալական ապահովագրության վճարների ընդհանուր գումարում 0.9 տոկոսային կետով ավելացել են ՓՄՁ սուբյեկտների կողմից վճարված պարտադիր սոցիալական ապահովագրության վճարները՝ 2005 թ.-ին կազմելով 20.4 մլրդ ՀՀ դրամ կամ 33.9%, 2004 թ.-ի 15.4 մլրդ ՀՀ դրամի կամ 33.0%-ի դիմաց:

Գծապատկեր 15 ՓՄՁ սուբյեկտների կողմից վճարված պարտադիր սոցիալական ապահովագրության վճարների տեսակարար կշիռը պարտադիր սոցիալական ապահովագրության վճարների ընդհանուր գումարում, 2004-2005թթ.

ՓՄՁ զարգացման ինդեքս

Երկրի տնտեսական համակարգում ՓՄՁ դերի և նշանակության առավել ամբողջական պատկեր ստանալու հնարավորություն է ընձեռում Միացյալ ազգերի կազմակերպության ՓՄՁ ոլորտի վերաբերյալ իրականացված հետազոտություններում կիրառվող ազդեցացված մի ցուցանիշ, որը կոչվում է «ՓՄՁ զարգացման ինդեքս»:

ՓՄՁ զարգացման ինդեքսն ընդհանրական տնտեսական ցուցանիշ է, որն իր մեջ ներառում է ամբողջ ՓՄՁ ոլորտի մասնաբաժինն ազգային տնտեսության մակարդակով և հիմնված է 3 հիմնական տնտեսական գործոնների վրա, որոնք են.

- մասնավոր հատվածի տեսակարար կշիռը երկրի տնտեսությունում,
- ՓՄՁ սուբյեկտների տեսակարար կշիռը ՀՆԱ-ի մեջ,
- ՓՄՁ սուբյեկտներում ներգրավված աշխատուժի տեսակարար կշիռը զբաղվածների ընդհանուր թվաքանակում:

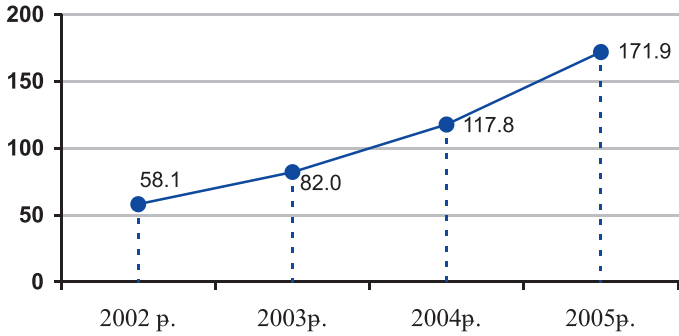
ՓՄՁ զարգացման ինդեքսը կարող է արտահայտվել տոկոսներով և/կամ ՀՆԱ-ի նկատմամբ մեկ շնչին ընկնող եկամուտների հաշվով:

Աղյուսակ 15

ՓՄՁ զարգացման ինդեքսը Հայաստանում, 2002-2005թթ.

Տարի	Մասնավոր հատվածի տեսակարար կշիռը տնտեսությունում [%]	ՓՄՁ ոլորտի տեսակարար կշիռը ՀՆԱ-ի մեջ [%]	ՓՄՁ սուբյեկտներում զբաղվածների տեսակարար կշիռը զբաղվածների ընդհանուր թվաքանակում [%]	Մեկ շնչին ընկնող ՀՆԱ [ԱՄՆ դոլար]	ՓՄՁ զարգացման ինդեքս [ՀՆԱ-ի նկատմամբ մեկ շնչին ընկնող եկամուտների հաշվով]
2002	81	34.4	28.2	739.9	58.1
2003	83	36.5	31.0	873.4	82.0
2004	84	38.6	32.9	1104.4	117.8
2005	84	39.8	34.0	1513.0	171.9

Գծապատկեր 16 ՓՄՁ զարգազման ինդեքսի դինամիկան Հայաստանում, 2002-2005թթ.

ՄԱՍ 3

Փոքր և միջին ձեռնարկատիրության ոլորտի համեմատական վերլուծություն

Իրականացված վերլուծության արդյունքների և դուրս բերված ցուցանիշների հիման վրա հնարավոր է դարձել ձևավորել ՀՀ-ում ՓՄՁ ոլորտի վերաբերյալ ամբողջական պատկեր: Տեղեկագրում ներկայացված տեղեկատվությունը անկասկած թերի և ոչ ամբողջական կլիներ առանց ՀՀ և մի շարք զարգացող ու զարգացած երկրներում ՓՄՁ ոլորտը բնութագրող հիմնական ցուցանիշների համադրման և վերլուծության:

Չնայած, որ իրականացված վերլուծության արդյունքում ստացվել է ՀՀ-ում ՓՄՁ ոլորտի ամբողջական պատկեր, այնուամենայնիվ, մեր խորին համոզմամբ, տարածաշրջանի և աշխարհի այլ երկրների տնտեսություններում ընթացող տրանսֆորմացիոն գործընթացները, մասնավորապես, ՓՄՁ ոլորտում հաշվի առնելու և ՀՀ-ում մնանատիպ գործընթացների համադրումը և համապատասխան գույախեռների անցկացումը նյութը դարձնում են ավարտուն:

ՓՄՁ ոլորտը նշանակալի դեր ունի ինչպես զարգացող, այնպես էլ զարգացած երկրների տնտեսություններում, ինչի մասին են վկայում ստորև ներկայացված համեմատական վերլուծության արդյունքները:

Տնտեսապես զարգացած երկրներում ՓՄՁ սուբյեկտները կազմում են տնտեսվարող սուբյեկտների ընդհանուր թվաքանակի 97-99%-ը: ԱՄՆ-ում փոքր բիզնեսի (ՓՄՁ) տեսակարար կշիռը կազմակերպությունների ընդհանուր թվաքանակում կազմում է 99.7%, ՀՆԱ-ի մեջ՝ 52%, իսկ զբաղվածների ընդհանուր թվաքանակում՝ 53%: Համաձայն Տնտեսական Համագործակցության և Զարգացման Կազմակերպության (OECD) տվյալների Ֆրանսիայում և Իսպանիայում կազմակերպությունների ընդհանուր թվաքանակում ՓՄՁ

սուբյեկտները կազմում են 99.8%, ճապոնիայում՝ 99.7%, Շվեյցարիայում՝ 99 %: ՓՄՁ ոլորտը նշանակալի դեր ունի նաև այդ երկրներում զբաղվածության կարգավորման, այսինքն աշխատանքի շուկայում առաջարկի ու պահանջարկի հավասարակշռության ապահովման գործում: Օրինակ՝ Ֆրանսիայում ՓՄՁ սուբյեկտներում զբաղված են 7.9 մլն մարդ որը կազմում է ակտիվ ազգաբնակչության 65 %-ը, իսկ ճապոնիայում 31.2 մլն մարդ, որը կազմում է աշխատատեղերի 69.5%: Այս ցուցանիշը Շվեյցարիայում հասնում է 69.1 %-ի, Գերմանիայում 70%-ի, իսկ Իսպանիայում 80%-ի:

Ինչ վերաբերում է անցումային և/կամ զարգացող տնտեսությամբ երկրներին, ինչպես տարածաշրջանում, այնպես էլ աշխարհում, ապա դրանց համեմատություները Հայաստանի հետ՝ ՓՄՁ ոլորտը բնութագրող հիմնական ցուցանիշների կտրվածքով, տալիս է բավականին հետաքրքիր պատկեր:

Իրականացված դիտարկումների արդյունքում համեմատական վերլուծության համար ընտրվել են հետևյալ երկրները. Ադրբեջան, Վրաստան, Սլովակիա, Սլովենիա, Լատվիա, Լիտվա, Էստոնիա, Բուլղարիա, Խորվաթիա, Մերքիա, Չեխիա և Հունգարիա: Նշված երկրների ընտրությունը պայմանավորված է աշխարհագրական դիրքով և այս կամ այն կերպ Հայաստանի հետ համադրելի տնտեսական զարգացման միտումներ, տարածք, բնակչության թվաքանակ ունենալով, ինչպես նաև մի շարք այլ հանգամանքներից ելնելով:

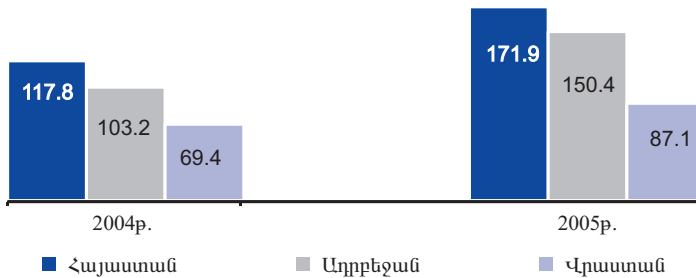
²⁰ Հարավ կովկասյան տարածաշրջան:

²¹ Ադրբեջան, Վրաստան:

ՓՄՉ ոլորտը բնութագրող հիմնական ցուցանիշները Հայաստանում և մի շարք անցումային և/կամ զարգացող տնտեսությամբ երկրներում 2005թ.

Երկիր	Մասնավոր հատվածի տեսակարար կշիռը տնտեսությունում ¹	ՓՄՉ ոլորտի տեսակարար կշիռը ՀՆԱ-ի մեջ ²	ՓՄՉ սուբյեկտներում գրադվածների տեսակարար կշիռը գրադվածների ընդհանուր թվաքանակում ²³	Մեկ շնչին ընկնող ՀՆԱ ²²	ՓՄՉ զարգացման ինդեքս [ՀՆԱ-ի նկատմամբ մեկ շնչին ընկնող եկամուտների հաշվով]
	[%]	[%]	[%]	[ԱՄՆ դոլար]	
Սլովենիա	65	56.5	62.6	16950	3896.8
Էստոնիա	80	73.7	55.6	10076	3303.1
Լիտվա	75	63.0	70.0	7235	2393.0
Սլովակիա	80	45.3	66.0	8592	2055.1
Լատվիա	70	58.2	69.3	6695	1890.2
Հունգարիա	80	36.9	56.8	10920	1831.0
Խորվաթիա	60	56.0	65.0	8369	1827.8
Չեխիա	80	32.7	56.7	11990	1778.4
Ռումինիա	70	55.0	21.0	4305	348.1
Սերբիա	55	46.6	32.4	2466	204.8
Բուլղարիա	75	30.0	42.2	2005	190.4
Հայաստան	84	39.8	34.0	1513	171.9
Ադրբեջան	60	41.3	40.0	1517	150.4
Վրաստան	65	29.4	32	1424	87.1

Գծանկար 17 ՓՄՉ զարգացման ինդեքսի դինամիկան Հայաստանում, Ադրբեջանում և Վրաստանում, 2004-2005 թթ.

¹ EBRD “Transition Report 2005” Businesses in Transition.

² UN ECE ՓՄՉ ոլորտին առնչվող 2004թ. տեղեկատվական բազա:

Տեղեկագիրը մշակված է Հայաստանի ՓՄՁ ԶԱԿ-ի նախաձեռնությամբ «Լոգիկոն Դիվելփմենթ» ՍՊԸ կողմից ԵԱՀԿ երևանյան գրասենյակի աջակցությամբ: Տեղեկագրում առկա վիճակագրական տվյալները հաշվարկված են ՀՀ ազգային վիճակագրական ծառայության կողմից հրապարակվող բազային ցուցանիշների, ՀՀ կառավարությանն առնթր հարկային պետական ծառայության, ՀՀ կառավարությանն առնթր մաքսային պետական կոմիտեի, ինչպես նաև սույն տեղեկագրի մշակմանն առնչվող այլ աղբյուրներից հավաքագրված ոչ պաշտոնական տեղեկատվության հիման վրա:

Հայաստանի ՓՄՁ ԶԱԿ-ը, ԵԱՀԿ երևանյան գրասենյակը և «Լոգիկոն Դիվելփմենթ» ՍՊԸ-ն պատասխանատվություն չեն կրում սույն տեղեկագրում ներկայացված տվյալների համար:

Տեղեկագրում բերված տվյալների օգտագործումը առանց համաձայնության չի թույլատրվում:

Տպագրված է ----- օրինակ:

Ենթակա չէ վաճառքի:

© ԵԱՀԿ երևանյան գրասենյակ, Հայաստանի ՓՄՁ ԶԱԿ:

Հայաստանի
փոփոխության և միջին ձեռնարկատիրության
զարգացման ազգային կենտրոն

Small & medium entrepreneurship development
national center of Armenia